

Kövér György

Performációk II.*

„Nemesi társadalom” Tiszaeszláron a jobbágyfelszabadítás után

1882. április elsején Tiszaeszlárról eltűnt Solymosi Eszter, egy 14 éves református cseléd lány. Az eltűnési ügyből bő egy hónap múlva gyilkossági vizsgálat kerekedett, majd egy év múlva pert is tartottak az ügyben Nyíregyházán. E dolgozat első, a *Korall* 2004. évi őszi számában megjelent részében arra kerestem a választ, milyen társadalmi alakzatokba rendeződött a perben a vádlottak (és tanúk) padjára ültetett eszlári és környékbeli zsidóság. A helyi társadalom megismeréséhez már akkor sem volt elegendő pusztán a peranyagok használata, további esettanulmányok kidolgozása vált szükségessé.¹ A második részben – nézőpontot váltva – a lokális társadalmi konfliktusok másik pólusán felbukkanó mértékadó figurák csoportformációit kívánom felvázolni. Mint az alábbi bevezető és historiográfiai alfejezet megindokolja, az elemzéshez a jobbágyfelszabadítás utáni „nemesi társadalom” munkahipotézise szolgált kiindulópontul.

1882 szeptemberében Kozma Sándor főügyész – Korniss Ferenc nyíregyházi törvényszéki elnök társaságában – a vizsgálat miatt felbolydult Tiszaeszlárra látogatott, ahol Farkas Gábor, a falu bírása ebédre hívta a vendégeket. A konzumálás közben elhangzottakat Farkas Gábor később Nyíregyházán elmesélte Zoltán János alispánnak, aki az információkat továbbadta a szintén a városban tartózkodó Verhovay Gyulának, a *Függetlenség* szerkesztőjének. A beszélgetés részletei azután – kommentárokkal – az újságban is megjelentek. Többek között ekkor hangzott el Kozma szájából az a vélemény a tiszaeszlári ügygel kapcsolatban, hogy szerinte „csak 5–6 úriember találta ki az egész mesét.”²

Hogy a tiszaeszlári ügyben mindkét tábor az összeesküvés-elméletek alapján állt, az visszatekintve nem lephet meg különösebben senkit. Kozma kijelentésében számunkra az a leginkább figyelemreméltó, hogy – Farkas Gáborhoz szólván, akit „kedves bíró uramnak” titulált – az „úriemberek” emlegetésével a főügyész, tegyük

* A tanulmány első részét lásd a *Korall* 17., 2004 őszi megjelent számában.

¹ Kövér 2005; Kövér 2006.

² *Függetlenség* 1882. szept. 15. Verhovay visszaemlékezésében így idézi Kozma kijelentését: „Öt-hat uri ember csinálta az egészet.” Verhovay 1890: 84. Az egész történetet részletesen feleleveníti Bary 1933: 356–358. Itt a nevezetes mondat egyszer a *Függetlenségben* leírt alakban fordul elő („csak 5–6 úriember találta ki az egész mesét”), később viszont a Verhovay-féle formában szerepel („5–6 úriember csinálta az egészet”). Nem akarunk a szavakon lovagolni, ám nyilvánvalóan nem mindegy, hogy egy mese kitalálásáról vagy az „ügy” fabrikálásáról volt-e szó.

fel: akár különösebb szándék nélkül, szociális karaktert is adott az „összesküvők” csoportjának. Az már külön pikantériája a helyzetnek, hogy Kozma vélhetőleg nem tudta, hogy vendéglátója, Farkas Gábor, ott helyben maga is nemesembernek számított, egy volt az eszlári taksás nemesek közül, akik a kiegyezés után úgynevezett „régí jogon” iratkoztak fel a községben a választói névjegyzékbe.³ Ebből a szempontból külön tanulságos Bary utólagos viselkedésszociológiai kommentárja, aki szintén nem tudott, vagy nem vett tudomást a bíró helyi nobilitásáról. „Farkas Gábor nem volt lovag, csak egy egyszerű földműves ember, aki nem tartotta magára nézve kötelezőnek a magánbeszélgetés folyamán elhangzottak titokban tartásának kaszinói szabályát [...] Kozma nem tudta, hogyan került nyilvánosságra a beszélgetés, s bár feltehetette volna, hogy azt nem a talpig becsületes urigondolkozású Korniss árulta el, attól kezdve mégis engesztelhetetlen haragot táplált vele szemben, holott azelőtt régi jó barátság fűzte őt Kornisshoz.”⁴

Eötvös Károlynak, a per hajdani védőügyvédjének bő húsz évvel a vizsgálat után írott dokumentumregényében az összeesküvés-elmélet továbbfejlesztett változatát találjuk. Művében a tiszadadi hulla júniusi előkerülése táján bukkan fel egy úgynevezett „eszlári titkos tanács”.⁵ Eötvös szerint, mint a társaság összetételéből is kiderül, a „titkos tanács” nem az ügy keletkezésétől fogva, hanem csak a vizsgálat megindulása folyamán, mintegy alkalmilag jött létre. Ennek koncepcionális jelentősége van: a várvád gyanúját szerinte kívülről, a vizsgálat során ültették el a faluban. A Kozma kijelentése óta „egy-két” főre fogyatkozott „eszlári birtokos és képviselő” azonban fura módon azonosítatlan marad (bár egyikőjükre, Ónody Géza személyében biztos tippelhetünk, jóllehet ő, mint még látni fogjuk, ekkor már nem birtokos, hanem bérlő Eszláron, s nem is eszlári, hanem nánási képviselő). De vajon ki lehet a másik? A „tanácsban” immár nemcsak helybeli, hanem megyei urak is találhatóak (bár Kozma sem állította, hogy mind idevalósiak). A vizsgálóbíró (Bary József), az alügyész (Egressy Nagy László) könnyen azonosíthatók. Hogy az ügyben szerepet játszó két csendbiztos közül Eötvös kire gondol, az sem okozhat az olvasónak túl sok nehézséget.⁶ A két név szerint kiszervezett személy azonban az eddigiek körén kívül áll Eötvös szerint: Farkas Gábor községi bíró és az országos lapszerkesztő és képviselő, Verhovay Gyula. A „tanács” Eötvösnél már nem egyszerűen urakból rekrutálódott. Egyik fő szervező elve láthatóan egyfajta modern közigazgatási-jogi funkcionalitás: a vizsgálat

³ Kövér 2005.

⁴ Bary 1933: 356–357. Az elhangzott kijelentések kölcsönös cáfolata még egy hónapig foglalkoztatta a sajtót.

⁵ „A titkos tanács tagja a vizsgálóbírón, királyi alügyészen, csendbiztoson s Farkas Gábor községi bírón kívül egy-két eszlári birtokos és zsidógyűlölő képviselő volt. Összejöveleikről, tanácskozásairól, csöndes mulatozásairól alig szivárgott ki valami hír. Zsidót, újságírókat nem eresztettek maguk közé. Csak egy újságíró volt köztük, a »Függetlenség« című lap szerkesztője és tulajdonosa. Egyébként képviselő. Neve: Verhovay Gyula.” (Eötvös 1968: I/274.)

⁶ Eötvös – a maga nemességén túl – részletesen elemzi a két nemes csendbiztos családját: Recsky Andrásra és Vay Györgyre Eötvös 1968: I/103–107, II/40–45. Bary családfája Barynál kerül terítékre. Bary 1933: 49–50. Lásd mindegyikről Kövér 2004: 43–46.

végrehajtásával megbízottak alkotják az intézményi magot, így kerülhet közéjük a községi bíró is, akit Eötvös ugyanúgy parasztnak tart, mint Bary. Őt egyébként Eötvös már a „titkos tanács” létrejötte előtt kiemelt szereppel ruház fel az „ügy” fabrikálásában.⁷ Ezt a „zártkörű” klubot egészítette ki a modern politikai sajtó „képviselője”.⁸ Eötvös ugyanakkor valamiféle viselkedésszociológiai, sőt politikai komunitást is tulajdonít a társaságnak, amikor „csöndes mulatozásaikról” szól és antiszemizmusukat kristályosodási elvként említi. Akárhogy is vesszük, a „titkos tanács” látszólag aprólékosan leírt, mégis elmosódottan körülrajzolt helyi résztvevőit Eötvös is társadalmi jellemzőkkel ruházta fel. Ha nincs is kimondva róluk, hogy urak, elég nekünk tudnunk, hogy Eötvös a helyi notabilitásban a helyi nobilitást, a megyei gentryt tűzte tollvégre.⁹

De meghúzódhatott-e az összeesküvés-elmélet híveinek víziója mögött valóban valamifajta szociálisan is körülhatárolható csoport? S ha igen, hogyan fértek meg egy társaságban a parasztnak tartott (egyébként taksás nemes) községi bíró és az „egy-két eszlári birtokos és képviselő”? S ha itt a községi bírót minden kívülről jött parasztnak nézi, pedig nemes, s a falut harminc évvel a jobbágyfelszabadítás után is a helyi birtokosok mozzgatják, kikből is állt, hogyan rétegződött ez a nagyhatalmú eszlári nemesség? Beszélhetünk-e a kiváltságok megszüntetését követően egyáltalán valamifajta eszlári „nemesi társadalom” létezéséről?

A RENDI RÉTEGZŐDÉS ÖRÖKSÉGE

Az, hogy mi történt a rendi alakzatokkal a kiváltságok felszámolását megelőző évszázadban, meglehetősen régóta foglalkoztatta a magyar történetírást. Historiográfiailag visszatalhatnunk a Grünwald–Mocsáry vitára, méginkább a Mályusz–Szekfű pengeváltásra.¹⁰ A vita ellenére e szerzők véleménye közös

⁷ „A községi bírót Farkas Gábornak nevezték. Elemi iskolákat végzett, írni és olvasni jól tudó, eszes, mozgékony, sőt furfangos elméjű mezei gazdaember az úgynevezett parasztnak osztályából. A vérvád későbbi körülményes megalakulására [sic!] ő többet tett, mint rajta kívül mindazok, akik vele együtt közreműködtek.” (Eötvös 1968: I/80.)

⁸ Verhovay annyiban nem tekinthető teljesen kívülállónak a térségben, amennyiben 1881-ben képviselőjelöltként indult Tiszalökön, de látván esélytelenségét, visszalépett. Így 959 szavazattal 1 ellenében gr. Desseffy Aurél lett a kerület képviselője. *Szabolcsmegyei Közlöny* 1881. 30. (június 30.) 1–2; 1881. 31. (július 7.) 2.

⁹ Amikor a per végeztével híre ment, hogy Bary Szabolcsban antiszemita programmal képviselőként kíván indulni, Eötvös egy újságírónak így jellemezte a „nyíri gentry” természetét: „Hogy fel akar lépni, [...] azt elhiszem, de akkor nem ismerik önök a nyíri gentryt, ha azt hiszik, hogy Baryra csak egy is rászavazna. Az a szabolcsi gentry képes arra, hogy egy buta, parvenü cigányfiút a maga céljaira fel akarjon használni, de hogy maga közé felemelje, olyan nincs.” Eötvös Károly Miskolcon. *Borsod-Miskolczi Közlöny* 1883. augusztus 9.

¹⁰ Grünwald 1888; Mocsáry 1889; Szekfű 1920; Mályusz 1923. Tanulságos szempontunkból Szekfű levélbeli reakciója Mályusz támadására. Miközben elismerte a „kis, közép és főnemes gazdasági helyzetét” illető kutatások fontosságát, kétségsébe vonta az egész kontextus célszerűségét: „Ha Ön ezt komolyan hiszi és úgy gondolja, hogy a főnemes és kisenemes anyagi ellentétjével megmagyarázhatja az első nemzedék szellemi struktúráját, akkor igazán nehéz egymással eszmecserét foly-

vonásának tekinthető, hogy a rétegződést a politikai szerepvállalás és az életviszonyok kombinációjából kerekítették ki. A hajdani viták résztvevői abban is egyetértettek, hogy sokféle irányba mozdult a rendiség Magyarországon a jobbjárfelszabadítás *előtt*. Egybehangzóan állították, hogy a kora újkorban rendkívül nagyszámúvá duzzadt nemesség rendi keretei ugyan megmerevedtek, de már tömegénél fogva sem lehetett e rendi nagycsoport helyzete, mozgása egységes. A rendiség felszámolása *utáni* időkre azonban alig tértek ki, s az áttekintés többnyire ott sem folyamatkövető, hanem valamiféle századfordulós metszet, állapotrajz. Hajnal István sem bontotta ki magyar vonatkozásban azon tézisét, miszerint „minden kultúrfejlődésnek [...] olyan az »osztálytársadalma«, amilyen volt a rendisége”, inkább impresszionisztikusan futtatta ki a 19. század végére. Diagnózisa normatív: „az egész társadalomszerkezetben van a hiba, ezért félszeg az egész intellektuális vezetés is.”¹¹

Leginkább két történészre támaszkodhatunk, akik 1945 előtt szisztematikusan végiggondolták a rendi rétegződés osztálytársadalommá alakulásának problémáját: Szabó Istvánra és Kósa Jánosra. Bár Szabó István ekkoriban nem foglalkozott a jobbjárfelszabadítás utáni időszakkal, ám amit a kora újkori fejlődésről írt, az mindmáig meggondolandó. Már a hangütés is tanulságos: „A nemesi rend és a jobbjárfosztály között az elválasztó vonal sokáig nem is volt határozott.”¹² Werbőczyhez kötötte a „nemesi jogok rendszerbe foglalását”, a „nemesség és parasztság elválasztó társadalmi határának élesebb kidomborodását”, az „elzárkózó nemesi tudatot” hangsúlyozta.¹³ Nem csak az elválasztó vonalak letapogatózására törekedett, hanem kutatta az összekötő kapcsokat is: ezeket egyfelől az életformában, másfelől az iskolában és (tágabban, mai szóval:) a mobilitásban találta meg.

tatnunk, mivel én éppen ellenkezőleg arról bizonyosodtam meg napról-napra, hogy az anyagi ellentéteknek mind csekélyebb hatásuk van a dolgok irányítására... Sajátmaga rajzolja meg minő kihatása volt az országgyűlési ifjúságnak e fejlődés meggyorsítására, már pedig abban jobbjárf-nemes nem volt, legfőleg elszegényedett középnemes, ősi familiák sarja, minő Szemere Bertalan, akit természetesen nem determinálhatott kizárólag ilyen anyagi kérdés. A vármegyékben a középnemes uralkodott, és a középnemes volt Kossuth csatlósa, hópimestere, fullajtára, akin keresztül érintkezett a kisebbekkel. *Egyáltalán nehez itt zárt társadalmi osztályokkal operálni...* Az embereket akkor is nézeteik tartották össze...” (Kiemelés – K. Gy.) idézi Erős 2000: 17–18.

¹¹ Hajnal é. n.: 165. Vö. „A magas szakszerűség sehol sem csorbul meg olyan könnyen, mint a természettel élő agrártársadalomban. A dzsentri nekibúsul; a gabona-zsidó, s a lókupec végzi a piac megszervezését. De hasonló, talajtól elvált az élet többi területeinek szakszerűsítése is. Tanár, orvos, mérnök: nem hoz magával problémákat otthonából, s különösen méltatlannak tartja magára nézve a falusi életet. Voltaképpen nem szakember-volta teszi öntudatosá, hanem kvalifikációja. Ez a gyökértelensége készíteti arra, hogy lehetőleg hivatalnokai alkalmazást keressen; s ismét a legracionálisabb liberális felfogás, a szakszerűségben való hit mellett egy irracionális közösségben egyesülnek a diplomások: az „úriember” meghatározatlan fogalma alatt. Sajátos dolog e mellett: az egyes foglalkozások, szakmák mily idegenek egymással szemben.” (Hajnal é.n.: 191–192.)

¹² Szabó 1941: 45. Vö. Szabó 1976: 237. (mindkettő együtt: „rendi osztály”) Miután a szöveg új kiadásában, a szerkesztői elöszó szerint sejtetően már Szabó István az alapvető terminológiát érintő változtatásokat hajtott végre, az eredeti kiadást használtuk. (Szabó 1976: 27.)

¹³ Szabó 1941: 46.

„A nemesség és a parasztság rétegei tehát nem egyetlen lépcsőzet leszálló fokain következnek egymásután: vannak mindkettő tömegében olyan rétegek, amelyek a lépcsőzet azonos fokán állanak. Ezek a fokozatok azonban a kisnemesség és a jobbagyság egész tömegében nem mást, mint a közös parasztleletforma árnyalatait jelölik. Amilyen elhibázott volna azonban a paraszti életforma határait csupán a jobbagyság köré vonni s a nemességet egészében valamely nemesi életforma alá foglalni, olyan elhibázott lenne figyelmen kívül hagyni, hogy az, amiben a nemesség nagyobb része és a parasztság egyesült, az életforma volt. Közöttük azonban az életforma egysége mellett is mindvégig ott húzódott a nagy elválasztó vonal: a nemesi kiváltság és az általa formált nemesi tudat és politikai szemlélet.”¹⁴

Az életformán túl a nemesség és a parasztság „külön világát”: „több-kevesebb szállal a társadalom lüktető mozgása és ennek következményeként állandóan folyó társadalmi helycsere is összefűzte. A rendiség elemei ugyanis az élesen megvont keretek ellenére sem voltak megkövesült szervesetlen tömbök, a határok nem voltak örök érvénnyel és áthághatatlan fallal megrögzítve s így rajtuk keresztül – koronként megelégnélkülő vagy meglassuló ütemben – szünet nélkül tartott az áramlás és nyomukban az elegyedés.”¹⁵

Kósa János a '48 utáni fejleményekre is kitért méltatlanul feledésbe merült tanulmányában. Nála az 1848 előtti Magyarországon is, mint általában a rendi társadalmakban „az egyes rendek vízszintes réteggént helyezkedtek el egymás felett, függőleges metsző határokról beszélni sem lehetett.” Amikor „a rendiség romjain osztálytársadalmak alakultak ki, amelyek most már nem a kiváltságokban megszabott jogok és kötelességek, hanem a mindennapi élet és a kultúra aprólékos rendezése (tehát mélyebb kapcsolat) alapján fogják össze az embercsoportokat... A társadalom vízszintes és függőleges irányban egyaránt, különböző csomópontok körül összesűrűsödve szerveződött.” De a „nagy átalakulás” Európa keleti és déli felén nemcsak később indult, hanem „még napjainkban is tart. A régi rendi berendezkedés nyoma napjaink osztálytársadalmában is felbukkan, zavarólag hat, felemás formákat hoz létre.”¹⁶ Az ismert irodalom alapján Grünwaldtól Szekfűn át Mályuszig (bár feltűnő, hogy Szabó Istvánra nem hivatkozik!) foglalja össze a rendi struktúrát. A nemesség tagoltságát, a „szociális divergáló erőket” a kiváltságok, a vagyon és a tekintély alapján egyaránt bemutatja. A konklúzió: „Így következett be lassan, észrevétlenül a 30-as, 40-es évek során a nagy társadalmi kataklizma, amit 48 csak jóváhagyott.”¹⁷ Aztán „az egyén intellektuális-társadalmi ténykedése”,

¹⁴ Szabó 1941: 59–60. Szabó István ezt a gondolatmenetet egy geometriai hasonlaltal tette még impresszívabbá, amelyben a nemesség rétegződését egy talpán álló kúppal, a parasztságot egy sokkalta nagyobb testű, fordított, tehát alapjaival felfelé néző, de csúcsnélküli kúppal szemléltette, amelyben azonban a két idom a talpával nem illeszthető egybe. „A parasztság ugyanis az életmód, a társadalmi és anyagi lehetőségek tekintetében nem ott kezdődött, ahol a nemesség végződött.” (Szabó 1941: 58–59.)

¹⁵ Szabó 1941: 60–61.

¹⁶ Kósa 1942: 350.

¹⁷ Kósa 1942: 359.

a foglalkozások differenciáltsága és az ehhez tartozó vagyoni helyzetek révén vázolja az új társadalmat, s benne a régi rendek szerepét.

„A társadalom átformálódása végbement, az osztályok előállottak. Az intelligencia vegyesen tevődött össze kitanult polgárokból, nemesekből, honoráciorokból, sőt a parasztság szerencsés sorsú tagjaiból is. Számbelileg a nemesség kisebbségben maradt, de azért hangadó lett benne és a dzsentri osztály vezette az egész intelligenciát. A városi kisexisztencia, az iparosok és kereskedők rétege szintén három csoportból verbuválódott össze: a régi városi elemből; az igen erős XIX. századi bevándorlás során Magyarország területére jutó német kispolgárságból és az urbanizmus útján a városba vándorló falusiakból. Parasztosztályunk a régi jobbágyág utódja, sorait csak kis mértékben frissítette fel a bocskoros nemesség társadalmilag lecsúszott része. A magyar társadalomnak kétségtelenül ez a legállandóbb, legtisztább csoportja.”¹⁸

A 1849 utáni legújabbkori történet három korszaka [Bach korszak, kiegyezés, Trianon után] nála a „régiség” és az „új osztálytársadalom” egyezkedése és huzakodása.

„Ez a két társadalmi elem gyakorta hevesen küzdött egymással, de történetünknek ez a három korszaka, egészben szemlélve, a feudalizmus lassú háttérbeszorulását és a polgári társadalom előtérbenyomulását mutatja. Ám a régiség mind mostanáig nem szerepelt le, maradványaiban, amelyek át meg átvárták a magyarságot, tovább él és bizonyára még akkor sem tűnne el egészen, ha a földreform, napjaink fontos problémája, megoldást nyerne. A régi régiség még ma is döntő erejű tényező a magyar társadalom alkatában.”¹⁹

A régiség továbbélésének kérdése természetesen a két háború közötti társadalomtudományokat is foglalkoztatta.²⁰ A legnagyobb hatású mindmáig a szociológusok közül Erdei Ferencnek a háború vége felé kéziratban marad szövege, amelynek publikálására halála után, a hetvenes években került sor.²¹ Az elvont nyugat-európai marxi modellt Hajnal-féle kelet-európai finomságokkal fellazító Erdei tézisét elég egy idézettel szemléltetni:

„A magyar fejlődésben nem menván végbe a polgári átalakulás, a magyar nemzeti társadalom nem válhatott ilyen kifejtett polgári nemzetté. A magyar polgári forradalmat a köznemesség csinálta meg, és az állam és a gazdasági élet nemzeti-polgári átalakulását a rendi nemesség felső és középső rétege végezte el, helyesebben vezette le, tehát az átalakulás nem járhatott olyan eredménnyel, mint a polgári

¹⁸ Kósa 1942: 387.

¹⁹ Kósa 1942: 388–390.

²⁰ Concha 1935: 649.

²¹ Eredetileg: Erdei 1976. Reprintben újraközölve uő. 1980. A recepció vitáira lásd Gyáni 2000. Újabb interpretálási kísérlet Bognár 2003.

forradalom. Az egész társadalom nem alakult át polgári szerkezetté, tehát a nemzet sem válhatott az egész nép társadalmává. Bár – a termelés kapitalizálódása folytán – átalakult polgári termelőközösséggé, a társadalomszerkezet továbbra is megmaradt a történelmi rendi vonalon. Így pedig a modern nemzet is ennek a társadalomszerkezetnek lett a foglalatja, nem pedig a nép egész társadalmáé. A magyar nemzeti társadalom tehát közvetlen utóda és folytatása a nemesi nemzet társadalomszervezetének, szóval lényegében ugyanazoknak a rétegeknek és ugyanazoknak a társadalmi formáknak az együttese, amelyek a rendi társadalomban kialakultak.”²²

Az előzmények tükrében látható, mi az eredeti e fejtegetésekben. Erdei 1943–44 fordulóján félbehagyott kéziratában azonban valójában csak a rendi nemesség felső és középső rétegével teremtett történelmi kontinuitást a továbbélő, de mégis megváltozott nemzeti társadalomban. De vajon hogyan illettek volna a meg nem írott harmadik részbe a „nemesparasztság”-ról általa korábban, az 1942-es *Magyar paraszttársadalom* című könyvében írottak?

„A nemes akkor is nemzeti úr volt, ha a parasztok kondáját őrizte, vagy az eke után ment, s mindig előre várta a paraszt köszönését és nemzetségét úgy tartotta számon, mint egy kiváltságot biztosító eredet varázsszerét. A paraszti munka amit végzett, csak osztályhelyzet volt számára, tehát a tényleges erőviszonyok aktuális, de mindig átmenetinek hitt következménye, nemessége ellenében [ellenben?] egy általánosabb és elvontabb érvényű társadalmi rang volt, amit elvileg mindig vissza lehetett állítani régi fényébe. Tehát ha győzte pénzzel az iskoláztatást, vagy stipendiumot tudott szerezni gyermekének valamely kollégiumban, akkor akár szolgabíró vagy alispán lehetett a fiából, ami paraszt számára mindig majdnem lehetetlen volt. Annak ellenére tehát, hogy a valóságos élete egyező volt az ilyenfajta nemesnek a paraszttal, ez nem semmisítette meg nemesrendűségét, tehát nem tette a paraszttal közös társadalmi forma viselőjévé.”²³

Az idézet a „Mai magyar társadalom” című fejezetből időtlenné tágított, ám eleven tapasztalatokon nyugvó szociológiai vízió. De vajon belefért volna, vagy szétfeszítette volna ez a megfigyelés az 1943–44-es kéziratban maradt szöveg „polgárosodás” gondolatmenetét, ahol Erdeinek végső soron sikerült a „felső társadalmat”, s így a „népi társadalom” előtt álló választási lehetőséget formálisan is megkettőznie? A nemesparaszt vajon rendi vagy osztályhelyzete alapján döntött volna a fölötte terpeszkedő nemzeti és a polgári társadalom között?

Úgy tűnik, nemcsak a történelem, a történetírás is ismétli önmagát. A saját (revizionista) marxizmusából kibontakozást kereső Hanák Péter egyik utolsó előadásában grafikusán is ábrázolta kettős társadalomképét: szerinte „az egyes emeleket

²² Erdei 1980: 296.

²³ Erdei 1980. Eredetileg: Erdei 1942. Reprintben újraközölve Erdei 1980: 178. Erdei ennek a könyvének a végén felsorolja irodalmi forrásait Hajnaltól Hóman–Szekfűn és Domanovszkyn át Szabó Istvánig.

elválasztó horizontális korridorokat mindenütt vertikális tengelyek keresztezik, amelyek két részre különítik el az emeleten lakókat is. A magyar társadalom a tradicionális nemzeti és az új polgári felső- és középosztályra bomlott, ahol a nemzeti lényegében nemesit, gentry szellemiségűt, a polgári pedig nem-magyart, kimondottan vagy kimondatlanul zsidót jelentett.”²⁴ Így múlik a világ dicsősége, avagy hogyan minősül vissza hús évvel Erdei tanulmányának közzététele után a „történeti nemzeti társadalom” egy tollvonással „tradicionális nemesivé”. Hanák következtetései azonban nem alapulhathattak empirikus vizsgálatokon.²⁵

A nemesi rétegek jobbágyfelszabadítás előtti és utáni útjainak ma sincs folyamattörténete. Talán azért, amit Sohajda Ferenc vél a kisenemesség egységes társadalmi csoportként való nyelvi megragadhatatlanságáról: „Ha pedig ilyen nincs, és mondhatni csak kisenemesek vannak és nem kisenemesség, akkor a kutatásoknak alapvetően perspektívát kell váltaniuk. Nem olyan definíciót kell találni, amibe viszonylag jól beleférnek az egyének, hanem az egyénekre, az egyedi életutakra és kapcsolatokra kell koncentrálnia a vizsgálatnak. A kisenemesség nem megragadható országos szinten, de a kisenemesek talán elérhetőek egy helyi léptékben.”²⁶

Mi ezért a helyi rétegződés vizsgálatáról sem mondanánk le szívesen, amennyiben ez mégis lehetséges.

NEMESI RÉTEGZÖDÉS ÉS RELÁCIÓK ESZLÁRON

Az, hogy valaki nemes személynek számított-e Tiszaeszláron a 19. század első felében, legalább három forrásból tudható:

1. Szerepelt-e a neve a nemesi összeírásokban?
2. Feltüntették-e az egyházi anyakönyvek a neve mellett, hogy „nemes” („nobilis”)?

²⁴ Hanák 1997: 168.

²⁵ A nemességkutatás utóbbi évtizedekbeli reneszánsza ugyanis a jobbágyfelszabadítás előtti korokra vonatkozott (s vonatkozik). Sikerült adatbázisba rendezni és számszerűen átfogóan elemezni az úrbérrendezés körüli nemesi birtokviszonyokat (Fónagy Zoltán 1999.) Komoly megyei feldolgozások születtek a helyi nemesség számáról, megoszlásáról (Dominkovits Péter, Erdmann Gyula, Glósz József, Hudi József, Lácza Magdolna, Ódor Imre, Pálmány Béla, Praznovszky Mihály, Szijártó M. István), sőt a Hajnal István Körben magát megmutató levéltárosokból önálló kutatói csoport is szerveződött, amely külön konferenciakötettel jelentkezett. Az eredmények összefoglaló áttekintésére lásd Pálmány 1997: 37–97. A területi összehasonlítás problémáit maga a kutatás vezetője exponálta, amikor a köznemesség vizsgálata kapcsán megállapította: „...egyelőre helyesebb, ha a konferenciánkon tartott kitűnő előadások mélyfúrásainak tanulmányozására szólítjuk fel olvasóinkat, hiszen az ország egymástól erősen és jellegzetesen eltérő vidékeinek rétegződési jelenségeit egyelőre nem lehet megnyugtatóan tipizálni.” (71). A reformkor alsó nemességét ábrázoló újabb monográfia a szivárványszínű szórványadatokat (az életmódtól a lelki életig) megpróbálta egységes képbe rendezni. (Kósa 2001) Tanulságos, hogy a jobbágyfelszabadítás utáni időszakra csak történeti-néprajzi munkák szerzői tekintettek ki, őket foglalkoztatta a paraszti kultúrában továbbélő nemesi hagyomány kérdése (Lajos 1979; Paládi-Kovács 1981; Kósa 1984)

²⁶ Sohajda 2003: 276.

3. Nemesként írták-e össze személyét és „éghető vagyonát” a megyei Tűzkármentesítő Társulat 1843–44-es névsoraiban?

1. Eszláron már az 1793-as nemesi kataszter a két földesúr (M[éltóságos] B[áró] Bánffyiné és T[ekintetes] Kállay Miklós successorai) mellett 22 „semmi fekvő nemesi jószágot nem bíró nemes v. taxalista” családfőt sorolt fel.²⁷ A reformkor végén több évben is rendelkezésre álló nemesi összeírások a konskripció céljától függő tágassággal értelmezték a feladatot: a legbővebb, 1846-os névsor, amelyet az 1843–44-es országgyűlés költségeinek utólagos kivetéséhez állíttatott össze a vármegye, már 57 nevet tartalmazott, s együtt szerepeltek benne birtokosok, birtoktalanok, sőt az országosan módosuló szemlélet jegyében a honoratorok is.²⁸

1. táblázat

Nemes férfiak Eszláron (1845–1847)

1845	1846	1847
45	57	54

Forrás: SZSZBML IV. A. 1. 45. cs. 268 D (1845); IV. A. 1. B. 1185. d. 46. cs. 152.; IV. A. 1. 47. cs. 1362 D (1847)

Az 1846-os összeírás nemcsak a legtöbb nevet tartalmazta, hanem a birtokmegoszlást is feltüntette, már akinek volt mit:

2. táblázat

Tiszaeszlár földesurai 1846-ban (magyar hold)

Név	Földesúri birtok	Közönséges és úrbéri legelők	Összesen
Kállay Péterné	3931		
Kállay Istvánné	562		
Wesselényi Farkas br.	1872		
Bánfy Josepha br.	1872		
Ónody Pál	748		
Összesen	8985	4328	13 313

Forrás: SZSZBML IV. A. 1. B. 1185. d. Fasc. 46. No. 152.

A sorban ezután a birtoknélküliek következtek, az élükön Kállay Gusztávval, aki nagyanyja haláláig nem juthatott hozzá örökségéhez. Az ő neve után sorakoztak a nagyrészt már a 18. század végi összeírásból ismert taksás nemes

²⁷ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (=SZSZBML) IV. A. 1. Fasc. 9. No. 635. 1793, Catastrum Nobilium. Megyei szintű feldolgozását lásd Láczy 1979.

²⁸ SZSZBML IV. A. 1. B. 1185. d. Fasc. 46. No. 152. A dadai járás 2. szakasza szolgabírája, Kállay Ubul (Nagykálló, 1846. jún. 20.). Lásd részletesebben Kövér 2005.

családok felnőtt férfi tagjai (Farkas, Fodor, Gyányi, Hori, Vajda). A papok, tanítók, kasznárok, ispánok mellett újabb nemesi családnevek is megjelentek (Dóka, Gyetvai, Papp, Vadász). A régebbiek szinte kizárólag reformátusok voltak, az újabbak között fel-felűntek katolikusok is.

2. Az anyakönyvekben a 18. század végétől kezdtek rendszeresen utalni az illető nemességére. („Ns”, vagy kírva „Nemes”). A hívek igénye a nemesi titulus felüntetetésére a házasságok kihirdetése kapcsán jelentkezett: „A mint itt a körül-belölvaló némelly Ekklesiáinkban úgy Eszláron is szokás, hogy mikor Nemes személyek házasodnak, a kihirdetés alkalmatosságával magokat a Cathedráról nemeseknek neveztetik, ilyen formán: Nemes N. N...” A feljegyzés rögtön rögzítette a tranzakció költségeit is: ilyenkor „az egynéhány esztendőttől-fogva való praxis szerént két Rhénes forintot kell venni”. S a szokás leírásához társult az indoklás: „Mert illendő, hogy a kik így különös titlust akarnak magoknak adatni, *ott kivált, a hol nem igen szokás rend szerént akarkit is nagy titulussal illetni*, a fizetést is különösen tegyék.” (Kiemelés – K. Gy.)²⁹ Mivel a taksás nemeselek eleinte kivétel nélkül kálvinisták voltak, a gyakorlat elterjedését leginkább a református matrikulákban figyelhetjük meg, de az újonnan beköltözött (részben katolikus) nemeselek is elérték, hogy nevük mellett megjelenjen a „nobilis” megjelölés.³⁰

Az eszlári anyakönyvekből 1848-ban szinte egy csapásra tűntek el a kivált-ságolt származásra utaló bejegyzések. A református halotti matrikulában az „Ns” bejegyzés utoljára Hory József csizmadiánál fordult elő 1848. március 2-án. Az esketéseknél azévből még 1848. április 8-án találunk „nemes” előjelet, Farkas Dániel házasságkötésekor, míg végsőként a kereszteleseknél Ns Papp Sándor József fiának születésekor, 1848. április 14-én. 1848 után a házassági anyakönyvben elvétve bukkanunk bizonytalankodásra: 1850. január 26-án, amikor özvegy Gyányi Mihály főbíró újból házasságot kötött, még egyszer a neve elé került az „Ns” címzés. Jellemző azonban, hogy előző felesége halálakor, 1849 augusztusában minden előtag nélkül iratott be, mellesleg szintén főbíróként, tehát a megíngás aligha fogható pusztán viselt pozíciójára.³¹

Az 1849 után visszalatinosodó katolikus anyakönyvekből szintén hiányzott a származásra utaló bejegyzés, bár itt is találunk kivételt: 1853. január végén, Dóka Antal András nevű fiának születésekor például ismét felbukkant az apánál a „nob.” státusmegjelölés.³²

Az anyakönyvek további fontos kérdések vizsgálatához is kulcsot kínálnak. A legfontosabb ezek közül, a nemesség mint rendi csoport nyitottsága vagy

²⁹ Magyar Országos Levéltár (=MOL) A 2567. Pro memoria. A feljegyzés Kenéz Gergely prédikátor (1786–1790) idejében keletkezett.

³⁰ Dóka András neve mellett így szerepelhetett az 1840-es években a pontosságra törekvő állapotmeghatározás: „zsellér nemes”. MOL A 900 p. 61.

³¹ MOL A 2568. Az 1850. januári „felbuzdulás” azonban teljesen „alkalmi” lehetett. Jellemző, hogy már a következő házassági bejegyzésnél, a fentebb szintén hivatkozott, kétségtelenül nemes Farkas Gábor esketésekor, 1850. január 30-án a vőlegény neve elől utólag mintha kitöröltek volna valami rövid bejegyzést, s így státusa egyszerűen „zsellérként” szerepelt.

³² MOL A 900 p. 86.

zártága. Max Weber alapján a társadalomtörténeti irodalomban különbséget lehet tenni a „történeti-jogi” és az ún. „viselkedésszociológiai rendiség” között, az utóbbi egyik ismérveként kiemelve az egymás közti házasságot, a connubiumot.³³ Ha az eszlári református anyakönyveket megvizsgáljuk az 1840–1848 közötti időszakra, akkor abban 22 olyan házasságot találunk, ahol legalább az egyik félnél (vagy annak szülőjénél) az anyakönyv feltüntette a nemesi rendhez való tartozást. Ezek között azonban összesen kettőnél azonos mindkét fél rendi helyzete. Bagdi István nemes nótárius Gyányi Mihály hajadon leányát, Sofiát vezette 1841. február 16-án az oltár elé, Gyány (sic!) Bálint pedig 1845. április 15-én kapott bizonyítványt, hogy nőül vehesse a tarcali nemes Gönczi István leányát, Juditot.³⁴ Megjegyzendő, hogy az itt egyedül exponált Gyányi família esetében sem lehet szó nemesi endogamiáról, figyelembe véve, hogy a fent már idézett Gyányi Mihály főbírónak sem 1849-ben kolerában elhunyt első, sem 1850-ben elvett második neje nem volt nemesi származék. Ezek alapján Eszláron a jobbágyfelszabadítást megelőző évtizedben inkább mondhatjuk jellemzőnek a nemesi exogamiát, amennyiben az úrbéres telkes jobbágyokkal való összeházasságok tűnik domináns stratégiának.

3. A megyei Tűzkármentesítő Társulat felállításakor, 1843–44-ben készült vagyonbecslés külön regisztrálta az „adózó” és a „nemes” biztosítottakat. Mivel a rétegződés vizsgálatok különös súlyt szokás az életformának, életmódnak tulajdonítani, nem kétséges, hogy a házak, istállók értéke nagy jelentőséggel bír mind a renden belüli, mind a rendek közötti összehasonlítás szempontjából. Ráadásul az első, 1843-as lista a nemesek esetében egy további fontos paramétert tartalmaz, az egyes biztosítottak ugyanis vagy „maguk kezeivel” (m. k.) vagy egyszerűen „x”-szel szignálták a kiállított kötvényt, tehát vagy alá tudták írni legalább a nevüket, vagy nem. Kulturális szempontból az alfabetizáció éles határvonalat húz a két csoport között: 9 esetben van adatunk, ebből csak 4 tudta a nevét aláírni.³⁵

A biztosítottak névsora korántsem ölelte fel a teljes nemesi népséget, mindössze 12-en szerepeltek rajta. Ez azonban semmit sem von le a forrás értékéből, amennyiben a rétegződés általa újabb szempontok szerint tanulmányozható. Egyfelől a Bánffy-Wesselényi birtokosok messze kiemelkedtek a mezőnyből nemcsak érték szerint, hanem azért is, hogy istállóik és egyéb gazdasági épületeik becsé messze meghaladja a lakóházakét (a Kállay és Ónody udvarházak nincsenek benne a jegyzékben!). Azoknál a taksás nemeseknél, akiknek volt egyáltalán istállójuk vagy óljuk, ezek értéke csak egy esetben közelítette meg a lakóházét

³³ Weber 1987: 307. Bertalan László interpretációja alapján a rendi helyzet kétféle értelmezésére lásd Kövér 2001: 99. sk.

³⁴ MOL A 2568. A szentmihályi születésű, tehát nem helybeli Bagdy egyébként előzvegyülése után (1848. febr. 19.) a szükséges időt épp kivárva másodszor nősült, s ismét nemes szülők (Vajda Mihály és Pap Sára) leányát, Juliannát vette feleségül (1850. febr. 19), bár itt egyikőjük nevénél sem szerepel a nemességre való utalás. (p. 142.) Külön figyelemre méltóak a más települések nemes leányaival kötött házasságok, amelyeknél a háromszori hirdetésről az eszlári lelkész csak bizonyáglevelét adott, az esküvőre tehát másutt került sor.

³⁵ SZSZBML X. 204. 15. d. 134.

(Ns Gyányi Mihály esetében), a többieknél a gazdasági építmények értéke jóval alacsonyabb volt annál. De önmagában a lakóházak értéke alapján is két csoport különíthető el, ha 100 váltóforintnál húzzuk meg a határt. Az azonban tény, hogy az 50 váltóforintot el nem érő értékű zsellérkunyhók nem fordultak elő a nemes népességben, tehát a lakóházi differenciáltság kevésbé szélsőséges, mint az „adózók” esetében.³⁶

Mivel foglalkozott, miből élt e nagyszámú eszlári birtoktalan nemesség? Erről a nemesi összeírások nem tudósítanak. Az anyakönyvek ugyan nyújtanak némi segítséget, ám távolról sem rendszeresen. Más források bevonása is szükséges, különösen, ha nemcsak a nemesség rétegződésére, hanem belső relációira is kíváncsiak vagyunk.

Az 1836: XI. tc., a jobbágytelken ülő nemesek megadóztatása céljából készült összeírás megadta, hogy Eszláron 3 egész úrbéres telket a Bánffy-család használt (hogy milyen formában, arra konkrétan itt nem derült fény). Úrbéri zsellértelket pedig négy nemes családfő bírt: Ns Gyányi Mihály, Ns Huri József, Ns Papp Sándor és Ns Vajda Pál.³⁷ Az első minden valószínűség szerint a negyvenes években id. Gyányi Mihályként megkülönböztetett, 1849–50-es főbíró lehetett (1790–1867). A másik három zsellértelkes nemes egyértelműen azonosítható a nemesi konskripciók és az anyakönyvek segítségével: Ns Hory József (1807–1848), a már hivatkozott, utolsóként nemesként anyakönyvezett csizmadia, Ns Papp Sándor (1816–1887) földműves, valamint Ns Vajda Pál (1790–1847) szántóvető.

1848-cal azonban csak elvben szűnt meg a lehetősége a nemesség hivatalos nyilvántartásának. Pontosabban fogalmazva azt mondjuk: megszűnt és legalábbis részben újjászületett. Ugyanis a kor liberális felfogása szerint a kiváltságok megszüntetése nem járhatott jogvesztéssel, ezért a népképviselői törvény, amikor a választói jogcím alapján osztályozta a felnőtt férfi népességet, megteremtette az úgynevezett régi jogon választók kategóriáját. Az 1848-as jogegyenlítés a régi jog leple alatt mintha egy pillanatra elmosta volna a megkülönböztetést az országos és a csakis helyi nemesek között: 1848-ban Kállay Gusztáv és Ónody Pál ugyanúgy régi jogon iratkozott fel a listára, mint a többiek. Nevükönél azonban finom, ám annál határozottabb distinkcióként szerepelt a megszólítás: „T[ekin- tetes] úr”, utána pedig az egyértelmű utalás: „földes úr”. A többieket egyszerűen csak „nemes”-eknek titulálták.

Az 1848. június 4-én készült eszlári választójogi listán 31-en szerepeltek régi jogon. Az 1846–47-es nemesi konskripciók névsorához képest tehát csaknem egy-egyedes csökkenés mutatkozott. Voltak természetesen, akiket a halál vitt el időközben: Ns Farkas Sándor és Ns Vajda Pál például az anyakönyvek szerint 1847-ben hunyt el. Az 1847-ben szereplő id. és ifj. Hory József közül az előbbit, a 40 éves, foglalkozása szerint csizmadiát 1848. március 3-án temették, így csak az utóbbi, de immár ifj. megjegyzés nélkül iratkozott fel a választói listára. Érdemi változást

³⁶ A forrás megyei adatait átfogóan elemzi Páll 1987.

³⁷ SZSZBML IV. A. 7/ b. 16. d.

okozott az összetételben, hogy a '48 előtt honoratiorként a nemesek közt összeírtak egy része ugyan megjelent a választói névjegyzékben, de az értelmiség rovatába került: ilyenek voltak Nagy Károly református lelkész, Szinai József plébános, Takács Mihály számtartó és Válint Mihály jegyző. Sajátos esetnek tekinthető a fent nemes házassága(i) révén már említett Bagdi István, akinél az értelmiség rovatban a „kasznár”, a régi jognál pedig a „nemes” bejegyzés is szerepelt. S nyilván voltak számosan, különösen a Farkasok és Gyányiak között, akik egyszerűen nem regisztráltatták magukat.

A megélhetés vizsgálatához kísérletet tettünk, hogy összehasonlítsuk az 1848 előtti utolsó nemesi összeírások (és az 1848-as választói jegyzék) névsorát az egykori földesurak és az úrbéri minőség kimutatásával (1848, 1855), valamint a közben készült kataszteri ideiglen „vallomány- vagy telekkönyvével” (1852). Figyelemreméltó, hogy az 1836-os adathoz képest zsellérhányadot bíró nemesek száma 1848-ra jelentősen megnövekedett. Persze 1836-ban az adóterhekről, 1848-ban viszont az úrbériségből való részesedésről volt szó. Nem csoda, hogy az úrbéres lista összeállítóinak komoly gondot okozott a jegyzék megalkotása, mert a kimutatás elkészítése során kiderült, hogy nincs meg minden telek. A táblázatot összeállító Arday Mihály és Hory Sámuel hitesek (egy volt adózó és egy volt adómentes) a helyi bíróság nevében listájukhoz hozzáfűzték, hogy „az úrbéri táblában elő forduló egyének neveit illető rovatban be nem hozhatánk, mert – az úrbériség oly régen szerveztetett hogy a jelen élő emberek közzül sem edjik sem másik fel világosítást nem adhatott afelől, hogy a jelen kezeik közt álló úrbériségi birtok kinek neve alatt állhat az úrbéri tabellában, mégis hogy a kérdéses rovat üressen ne maradjon – jónak láttuk azon egyének neveit behozni kiknek az úrbéri birtok telekkönyvileg nevek alatt áll – vagy állott.”³⁸ A jelenlegi birtokosok és a tabellában szereplő nevek egybecsúsztatásával hivatalos alkalom kínálkozott a taksás nemesek úrbéres zsellérek közé sorolására. Összeségében a jobbágyfelszabadításkor Eszláron a Bánffyakhoz 9 és fél úrbéres telek és 99 zsellér, özv. Kállay Péternéhez 9 és negyed úrbéres telek és 65 zsellér, özv. Kállay Istvánnéhoz 1 úrbéres telek, valamint 22 zsellér tartozott, Ónody Pálnak mindössze 11 zsellérhányada volt. Az 1773-as úrbéri regulációkor még 21 egész telket tartottak számon, most viszont az úrbéres minőség kipuhatolására kiküldött bíróság azt állapította meg, hogy „eszerént egy és fél telek hibázik. Hogy mimódon és hova tévedhetett el ez utóbbi, arról a köz lakosok semmi eredményt sem nyújthattak – bár ez alkalommal nyomába jöni minden módon iparkodtak volna. Hír szerént közbirtokos Ónody Pál úr keze közt mondatik lenni – de erről bizonyost senki nem mondhatott.”³⁹ Ha abból a feltételezésből indulunk

³⁸ SZSZBML IV. B. 154. 1. cs. Nagys. Gömör Pál megyefőnök úrnak. (TEszlár, 1855. jan. 2.)

³⁹ Hozzá tartozik a „tényálláshoz”, hogy számításaink szerint nem másfél, hanem csak egy és egy negyed „hibázott”. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a táblás kimutatás szerint a Bánffyak földesuraságából fél telek gróf Bethlen Sándor, Kállay Péterné javaiból pedig szintén fél telek Kállay Gusztáv nevében szerepelt. SZSZBML IV. B. 154. 1. cs. 562/ 1855 (1855. jan. 2.)

ki, hogy a jobbágyfelszabadításkor a történelmi joggal nehezen harmonizálható, ám a valóságos helyzethez közelíteni próbáló kimutatás készült, azt kell feltételeznünk, hogy az eszlári taksás nemesek már a reformkorban is úrbéres zsellérföldeseken szorgoskodtak. Ha másért nem, már csak azért is, mert így részesülhettek a közös legelő használatából. Ezt egyébként megerősíti egy, a Kállay-birtokról, ma úgy mondanánk: adósság-konzolidáció céljából 1847-ben készült kimutatás, amelyben láthatóan nem törődtek a rendi állapot szerinti megkülönböztetéssel. Ebben a zsellérek között Dóka, Farkas, Fodor, Gyányi, Pap, Vadászi nevű, a nemesi összeírásokban is szereplő nevekkel is találkozunk. Farkas Andrásról (de vajon melyikről?) itt az is megtudható, hogy mestersége csizmadia, Vadászi Mihályról pedig az, hogy kovács.⁴⁰

A kataszteri ideiglenből aztán az is kiderül, hogy ebben a fázisban a volt adómentesek birtokába jutott földmennyiség összességében sem volt számottevő (mintegy 12 kataszteri holdról lehetett szó). Közülük egyedül a Kállay Péternő földesurasága alól szabaduló idős Farkas Andrásnak volt 2/8 úrbéres jobbágytelke, s ehhez is láthatóan valamikor 1848 körül jutott hozzá (az úrbéri tabella rovatban, szinte kivételképpen eltérésként Hutsi József neve szerepel). Nyilván ennek a következménye, hogy ő az egyetlen, aki számottevő szántófölddel is rendelkezett. Gyányi Mihály, az 1849-es főbíró ugyanakkor mindössze félholdnyi szántót bírt. Az eszlári taksás nemesek nagy többségének azonban a belsősegen kívül 1848 után sem volt más földje, mint rétje-kertje, többnyire „házi kertje” (a kataszteri ideiglen ezeket még a kaszálókkal együvé vette), valamint szőleje.⁴¹ Rétből ismét csak id. Farkas Andrásnak volt csaknem két és fél holdja, a többiek mind 1 hold alatt maradtak. A szőlőben viszont egyedül Hory Sámuelé haladta meg az 1000 négyszögölt (5 kapás – helyi mérték szerint).

Az 1865-től ismét rendelkezésre álló választói névjegyzék először ismét fogyást regisztrált a régi jogon választók sorában, de ezt újabb emelkedés követte.⁴² Hozzá kell azonban tenni, hogy az adott időszakban az összes választójogosultak száma is erősen ingadozott, s a legmagasabb ugyanúgy 1869-ben volt, mint a régi jogon választóké.

Az 1848 után legközelebb rendelkezésre álló választói névjegyzékekben (1865, 1869, 1875) már mind Kállay, mind Ónody (illetve annak leszármazottai) nem régi jogon, hanem a földbirtok alapján regisztráltatták magukat. Csak a Kállay-birtokot megvásárló Dessewffy-család egyik leányát feleségül vevő vő,

⁴⁰ SZSZBML IV. A. 1. 1210. d. 47. cs. 639/1847.

⁴¹ Az 1852-es eszlári „Vallomány- vagy telekkönyv” a szőlőket kapásban (1 kapás = 4 fertály = 200 négyszögölt), a többi művelési ágbeli földterületet 1200 négyszögöles holdban, „helyben szokásos mértékkel” adta meg. A töredékholdakat azonban nem négyszögöltben, hanem törten jegyezték fel: kapásban $\frac{1}{4}$ -del, holdban $\frac{1}{16}$ -dal osztva az egészet. Ennek megfelelően $\frac{1}{4}$ törtrész szőlőt 50 négyszögöltnek, $\frac{1}{16}$ szántót pedig 75 négyszögöltnek számítottunk át. Vö. Bogdán 1990: 66, 301.

⁴² Az 1848 utáni Szabolcs megyei választások társadalmi hátteréről lásd Bene 1994; Takács 1994.

Az eszlári taksás nemesek részesedése az úrbériségből és a kataszteri ideiglen (1848–1852–1855)

Birtokos neve	Ház- szám	Név	Teleknagyság		Földesúr	Kataszteri ideiglen (magyar hold, négyyszögöl) 1852				
			Jobbágy	Zsellér		1848	Lakrész	Udvar	Kert, rét	Szőlő
1855		Úrbéri tabellában (?)			1848					
Bagdy István	16	Bagdy István		1	br. Bánffy	2	150	75	300	
Berezky János	147	Berezky János		1	br. Bánffy	1	75	300		
Dóka Andrásné Pap Julianna	246	Dóka Andrásné		1	Ónody Pál	1		525	250	
Farkas András id.	111	Hutsi József	2/8		Kállay Péterné özv.	2	75	2 525	400	6 900
Farkas András ifj.	305	Farkas András ifj.		1	br. Bánffy	1		450	600	
Farkas Dániel	118	Farkas Dániel		1	Kállay Péterné özv.	1	75	300	300	
Farkas György	231	Farkas György		1	Kállay Istvánné özv.	2		750	400	
Farkas Sándor	191	Farkas Sándor		1	Kállay Péterné özv.	1	75	375	300	
Fodor Gerson	209	Fodor Gerson*		1	Kállay Péterné özv.	1	75	75	300	
Gyányi Andrásné özv.	155	Gyányi András		1	Kállay Péterné özv.	1	75	525		
Gyányi Mihály	91	Gyányi Mihály		1	br. Bánffy	1	150	600	600	600
Gyányi Dániel	92	Czelláth Andrásné		1	br. Bánffy	1	150	525		
Gyányi János	136	Gyányi János		1	Kállay Péterné özv.	1	75	600	300	
Gyetvai István	116	Gyetvai István		1	Kállay Péterné özv.	1	75	75		
Hory Sámuel	200	Hory Sámuel		1	Kállay Istvánné özv.	1	75	375	1050	
Hory Mihály	151	Hory Mihály		1	Ónody Pál	1	75	600	450	
Papp Sándor	201	Papp Sándor		1	Kállay Istvánné özv.	2	75	150	300	
Papp János	220	Papp János		1	Kállay Istvánné özv.	1	75	75		
Papp József	182	Papp József		1	Kállay Péterné özv.	1	150	300	600	
Vadászi Mihály	112	Vadászi Mihály		1	Kállay Istvánné özv.	1	75	75		
Vajda Gábor	144	Vajda Gábor		1	Kállay Péterné özv.	1	150	150	300	
Vajda Mihály	156	Vajda Mihály		1	Kállay Péterné özv.	1	75	525	300	

* Az 1852-es telekkönyvben özv. Fodor Julianna sz. Szabó szerepelt, amit áthúzással ifj. Fodor Gerzsonra javítottak.

Forrás: SZSZBML IV. B. 154. 1. cs.; MOL S 79 758. cs. 947.

ifjú Pongrácz Jenő gróf esetében fordult elő, aki 1882-ben bukkant fel a listán, hogy még a birtokba kerülés előtt régi jogon regisztráltatta magát.

4. táblázat

Régi jogon választók Tiszaeszláron (1848–1882)

	1848	1865	1869	1875	1882
Régi jogon	30	23	35	32	16
Összes választó	93	64	105	70	62

Forrás: SZSZBML IV. B. 105. 1. d. (1848); IV. B. 254. 1. d. (1865); IV. B. 254. 6. k. (1869); IV. B. 403. 87. cs. (1875); IV. B. 411. 113. d. I. 248/ 1883

Voltak persze olyanok is a helyi nemesek között, akik láthatóan haboztak, hogy milyen jogcímen vétessék fel magukat a listára. Különösen, ha 1848-ban nem voltak még választói életkorban. 1865-ben két olyan személyt találhatunk, akiknek a neve mellett kétféle jogcím is szerepelt: a 32 éves Huri András és a 37 évesnek mondott Huri József esetében mind az $\frac{1}{4}$ telek, mind a nemesség meg volt jelölve. Kicsi a valószínűsége, hogy pusztá elírásról lett volna szó, fontosabbnak tűnik annak demonstrációja, hogy mindkét alapon bekerülhettek volna a választók közé. A jogalap hosszabb távú alakulását jelzi, hogy az 1875-ös és az 1882-es listán mindketten régi jogon voltak nyilvántartva.

Külön említésre érdemes Ns Farkas Sándornak Halmi Sárától született fia, Farkas Gábor esete, aki 1865-ben még féltelkesként iratkozott fel a választói listára, 1869-től viszont régi jogon szerepelt (apja 1865 júniusában hunyt el). 1882-ben ismét földbirtoka után lett beírva.⁴³ Nyilván megvolt az oka, hogy testvérei – Ferenc és Sándor – ekkor is nemesi jogon regisztráltatták magukat, de erre még visszatérünk.

Említhetünk azonban olyan, az anyakönyv szerint nemes származású ifjút is, aki nem bukkán fel Eszláron a régi jogú választók lajstromában. Az 1835 októberében Ns Fodor Gáspár és Szabó Julianna fiaként született Gerson, akit Nyíregyházán ácsként láthatunk viszont.⁴⁴ Az elköltözés mellett a természetes fogyas is szerepet játszott abban, hogy az eszlári nemesek „régijogú” névsora jócskán megcsappant 1848 után.

A hatvanas évtized végére bekövetkezett, úgy tűnik átmeneti felduzzadás azonban további magyarázatot igényel.

Mint a fentiekből is érzékelhető, az 1848 előtti források (nemesi összeírás, anyakönyvek) és az 1848 utáni források (választói névjegyzék, kataszter) között nem könnyű az összeköttetés megteremtése. Az egyik lehetséges szál a választói listák életkorra utaló bejegyzése. Ha azonban a teljes névsorok azonosítására

⁴³ MOL A 2568 A választók összeírását Eszláron 1865. nov. 15-én tartották. SZSZBML IV. B. 254. 1. d.

⁴⁴ Ezúton köszönöm Czapárné Helmecki Aliz levéltáros segítségét a Nyíregyházára szakadt Fodor család adatainak felderítésében.

törekszünk, hamar rájövünk, hogy a választói életkor csak hozzávetőleges iránymutatást ad.⁴⁵ Érdemi segítség lehet viszont, hogy a neoabszolutizmus bevezette a házak számozását. A választói névjegyzékek ugyan nem tartalmaztak ilyen adatot, azonban az úrbéri és kataszteri birtokösszeírások okvetlenül, és az anyakönyvek is egyre gyakrabban.

Tiszaeszláron 1870-re zárult le a legelőelkülönözési per. Stabilizálódtak a birtokviszonyok. Ezt az állapotot tükrözi az 1870-es revideált kataszter, amelyet most a régi jogon választók 1865–1869–1875-ös névsorai alapján veszünk szemügyre.

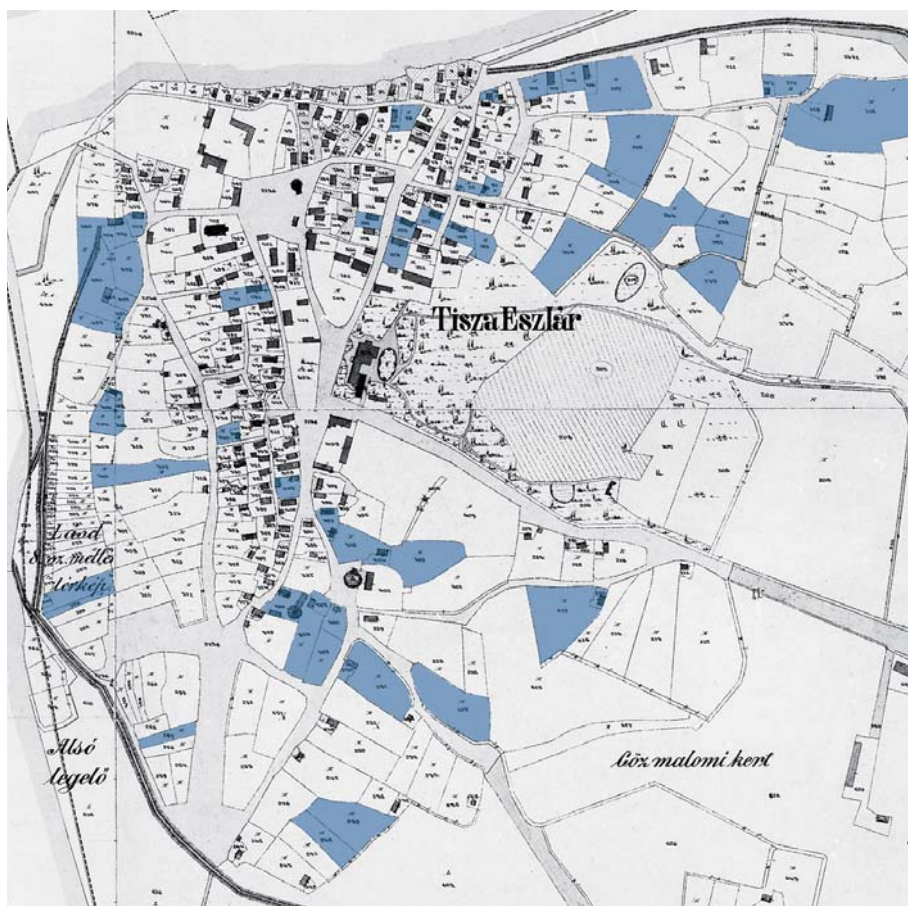
Ha először a belső telkek térbeliségét nézzük Eszláron a különböző nemes nemzetségek más és más gócpontokat szálltak meg. Fontos térszervező szerepet töltött be a földesúri udvarházakhoz való közelség: A Farkasok zöme a központban és a Belfalu észak-keleti részén, a Kállay-kastélytól északra telepedett. A hajdani főbíró, Gyányi Mihály fia, József a Bánffyok udvarháza közelében, az észak-nyugati szögletben foglalt helyet. Különösen erős hangsúly esett a Belfalu déli kijáratát jelentő forgalmi gócba, ahol nemcsak Farkas Andrásnak volt szárazmalma, hanem a környéken más taksás nemesi nemzetségtagok is bokorszerűen tömörültek (Gyáni, Huri, Vajda). Talán még ennél is érdekesebb Újfalú térbeli képe, amely az 1855-ös árvíz után újonnan települve a maga laboratóriumi tisztaságában mutatta a jobbágyfelszabadítás utáni éles differenciálódást. Huri Andrászt leszámítva, aki Újfalú déli végénél nagyméretű gazdaportát mondhatott magáénak az itt élő volt taksások többsége számára a két szélső zsellérsoron jutott beltelek. Ráadásul a legkisebb házas udvarokat a taksás nemesek özvegyei (Fodor Andrásnő, Gyetvai Istvánnő, Vajda Mihálynő) lakták. (1–2. térkép)

A paraszti portát, így a parasztnemesi fundust sem lehet a külső telektől, az appertinenciáktól elszakítva szemlélni.

1870-re a sokfelé ágazott volt taksás nemes nemzetségek összességében növelték a kezükön lévő földbirtokot. Az egyes családok közül azonban egyedül a Farkas nemzetségbeliek tudtak – eszlári paraszti léptékkal – életképes birtoktömeget felmutatni. Az egyes családfejek között itt is érdemi különbségek mutatkoztak. A Huriak kezén levő földek gyakorlatilag Huri András tulajdonában koncentráálódtak, míg a Gyányiak, Pappok és Vajdák egyik tagja sem tudott komolyabb földterületre szert tenni. A csak egy-egy képviselővel a régi joggal rendelkezők listájára felkerülőök – zömmel a faluba később betelepülők tartoztak ide – tulajdonképpen súlytalanává váltak (Dóka, Gyetvai).

⁴⁵ Az életkor élettartamra utal, mindenekelőtt abból a szempontból, hogy elérte-e már az illető a jogosultsági küszöböt. Van, aki több év múlva is azonos életkorral szerepel, van, aki az iratokban „hirtelen megöregszik”, de előfordul „fiatalodás” is. S nem feledkezhetünk meg minden nominális forrással foglalkozó kutató örök gondjáról, a névazonosságról. Nem tudom megmondani, hogy az eszlári nemesség hajlandósága különleges volt-e az azonos nevek örökítésében, az utókor történéskének mindenesetre komoly fejtörést okoztak ezzel a szokással. De valószínűleg maguknak is, hiszen ők is próbálkoztak toldalékok (idős, ifjú, öregebb stb.), ragadványnévre utaló betűjelek használatával, hogy megkülönböztessék az azonos nevéket egymástól. Az összeírásokat több évtizeden át követve azonban az idősek kihaltak, az ifjabból idősek lettek, s pusztán ezen az alapon az azonosítás sokszor nem lehetséges.

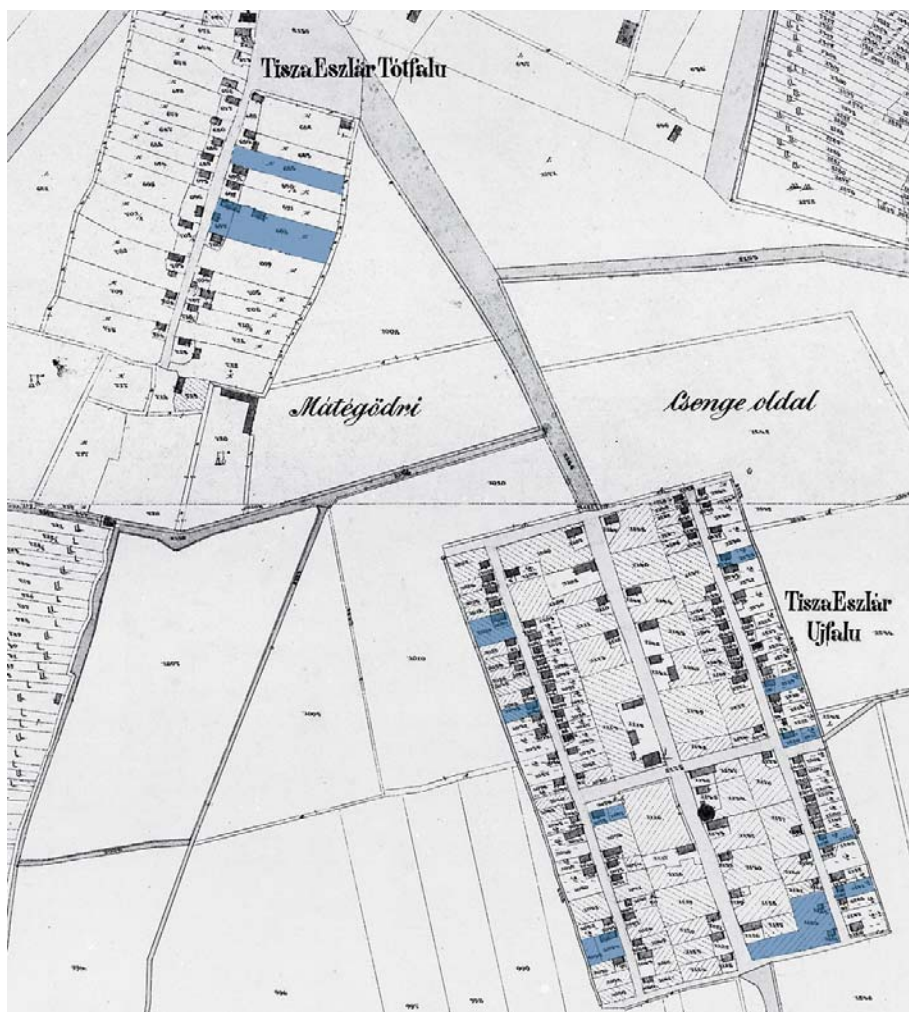
1. térkép (Ófalu)

Még élesebben mutatja a volt nemességben belüli tagoltságot, ha tekintetünket nemcsak a hajdani taksás nemesekre, hanem a régi kiváltságosok egészére irányítjuk. A nagy- és középbirtokosok ugyan már nem régi joron iratkoztak fel a választójogi listára, a megszólítással mindig is élesen megkülönböztették magukat, s az sem meglepő, ha jövedelmeik szerkezete is teljesen eltérő. Ennek illusztrálására egyetlen, ám annál becsebb forrás áll rendelkezésünkre: az 1864-es adófükönyv alapján volt taksások, földesurak (sőt bérlők) jövedelmi viszonyaira is pillantást vehetünk. S ha a fentiekben beszélhettünk választójogi osztályokról, akkor most célszerű adóosztályokat megkülönböztetnünk.

A régi joron választók közül a földbirtok tiszta jövedelme idős Farkas Andrásnál (hsz. 111), Farkas Gábornál (hsz. 185) és [ótfalusi] Farkas Andrásnál (hsz. 305) haladta meg a 20 forintot, s a többieké több lépcsővel leszakadva még a 10 (konvenció) forintot sem érte el. Ugyanakkor a volt földesurak közül a két közepes méretű, Kállay Istvánné és Ónody Pál birtokának kataszteri tiszta

2. térkép (Tót- és Újfalu)

jövedelme is 1000 forint felett volt, Kállay Gusztáv bizonyult legmagasabbnak, megközelítette a 10 000 forintot. Szélsőséges formájában áll előttünk gazdaságtörténeti közhelyeink között sokszor emlegetett polarizált birtokszerkezet, talán még az országos átlagnál is kielezettebb formában.⁴⁶ A „nemesinek” nevezett társadalomba azonban nem pusztán az ingatlanvagyon jövedelemtermelő képessége, hanem annak módja, az adónemek szerint kimutatott jövedelemszerkezet is

⁴⁶ Kövér 2006. A rendszer merevsége nem jelentett változatlanyságot, a közép- és nagybirtokosok személyükben cserélődtek, de a helyszínen maradtak. Kállay Gusztáv 1875-ben eladta birtokát a Dessewffyeknek, özvegye viszont maradt a kastélyban. Ónody Géza 1880-ban adott túl az atyai örökségen, de bérlőként saját régi földjein gazdálkodott és volt udvarházában lakott.

5. táblázat

Régi jogon választó (1865–1875) nemes családtagok (illetve özvegyeik)
ház- és földbirtoka
Tiszaeszláron a földadókataszter alapján*

Név	Kataszter, 1870		Családok együtt
	Házszám	Birtok (négyezögöl)	
<i>Balog</i> Gábor	63	490	490
<i>Dóka</i> Antalné	371	614	614
<i>Erdős</i> Sámuel	56	1129	1129
<i>Farkas</i> András id.	225	8515	
<i>Farkas</i> András ifj.	40b	496	
<i>Farkas</i> Benjámín*	126	6245	
<i>Farkas</i> Dániel	nélkül	411	
<i>Farkas</i> Ferenc	191	989	
<i>Farkas</i> Gábor	nélkül	5873	
<i>Farkas</i> György	232ab	4725	
<i>Farkas</i> József	4	8106	
<i>Farkas</i> Károly	90	502	
<i>Farkas</i> Mihály	nélkül	448	
<i>Farkas</i> Mihály	305	8366	
<i>Farkas</i> Sándor	210	485	
			45 161
<i>Gyányi</i> Benjamin	472	736	
<i>Gyányi</i> Dániel	92	1255	
<i>Gyányi</i> Gábor	nélkül	2874	
<i>Gyányi</i> István*	15	1026	
<i>Gyányi</i> János ör.*	136	165	
<i>Gyányi</i> József	91	3294	
<i>Gyányi</i> Miklós	155	2472	
			11 822
<i>Gyetvai</i> István*	469	438	438
<i>Huri</i> András	361	14 607	
<i>Huri</i> József	333	506	
<i>Huri</i> Mihály	151	1746	
<i>Huri</i> Sámuelnő	nélkül	398	
			17 257
<i>Papp</i> Dániel	nélkül	1503	
<i>Papp</i> Dániel	451	2092	
<i>Papp</i> Gábor	278	1806	
<i>Papp</i> József	nélkül	1680	
<i>Papp</i> Sándor	201	924	
			8005
<i>Vajda</i> András	73	737	
<i>Vajda</i> István	144	833	
<i>Vajda</i> József	156a	552	
<i>Vajda</i> Mihály*	156b	2313	
<i>Vajda</i> Mihály	342	172	
			4607
<i>Villás</i> Ferenc	346	165	165
Összesen (négyezögöl)			89 688
(katasztrális hold)			56

mély árkokat vágott. Míg a nagy- és középbirtok adójának túlnyomó többségét a telekadó tette ki, a bérlők összadójában ez érthetően nem játszott szerepet, hanem azt a kereseti, és főleg a jövedelemadó adta. Egészen más szinten, de két-féle típus irányában differenciálódott a volt taksás nemesek adószerkezete is: a magasabb adót fizetőknél az éves összeg legfeljebb 5–8 forintra rúgott, s benne szintén a telekadó dominált. Mennél kisebb volt azonban egy családfő adóterhe, annál csekélyebb szerepet játszott benne a földadó, a legszegényebbeknél már el is tűnt. Ennek következményeként viszont a kereseti adó jelentette az alsó csoportok számára relatíve a legsúlyosabb adóterhet. A hajdani kiváltságosokat tehát nemcsak a választójogi, hanem az adóosztályok is keresztül kasul szabdalták. Fent is és lent is. A mélyebb elemzés érdekében most léptéket kell váltanunk, s egyetlen családra fókuszálunk.

NEMZETSÉGRENDI ESETTANULMÁNY: A FARKASOK

Mint oly gyakran az armalistáknál, az eszlári „Farkas-családbeliek” eredete is ködbe vész. Mi sem tehetünk másként, mint Kempelen, aki az összes predikátumos Farkasok egyenkénti felsorolása után végül az 1754/55. évi országos nemesi összeírás névanyaga alapján egy Farkas-családbeli kategóriát kreált (Szabolcsban 11 családfővel), s beletörődően megállapította: „kapcsolatukat a fentebb tárgyalt ily nevű családokkal nem ismervén, külön cím alá soroltuk őket.”⁴⁷ A legrégebbi eszlári református anyakönyvek 1764-gyel indulván, az abban szereplő Farkas nevűek közös eredete s gyakran az egyes ágak rokonsági foka sem állapítható meg pontosan. (Az biztos, hogy létezett egy másik, „újmagyar” Farkas család is Eszláron!) Az 1793-as nemesi kataszter „a semmi fekvő jószágot nem bíró nemesek vagy taxalisták” között két Farkas-családfőt emelt ki az ismeretlenség homályából: Györgyöt és Mihályt.⁴⁸ A rokonságból két ágat tudunk bemutatni a függelékben. (Függelék, A, B.)⁴⁹

Hogy a Farkas-nemzetség beltelkeinek zöme a Kállay-kastélytól északra, a gát íve alatt helyezkedett el, abban semmi meglepő nincs. Emlékeztetünk arra, hogy a Farkasok többsége a Kállayakhoz kötődött a jobbágyfelszabadításkor (kivétel a Bánffyak taksása, s ennek megfelelően Tótfaluban szép telket és két házat bíró ifj. András és leszármazottai). A falu központjában a családfa szerint vérrokon testvérek telkeinek szomszédsága (Farkas Ferenc, Sándor és Gábor házas udvarai) pontosan reprezentálja a leszármazási közösség térbeli vetületét. Itt, a Belfalu északkeleti

⁴⁷ Kempelen 1912: IV/45–46.

⁴⁸ SZSZBML IV. A. 1. Fasc. 9. No. 635. 1793.

⁴⁹ Az anyakönyvek nem teljesek: volt, akinek a születési bejegyzését nem találtuk meg, persze az sem kizárt, hogy másutt látta meg a napvilágot. A 18. századi anyakönyvek születéskor nem tüntetik fel az anya nevét, így azonos nevek esetén nem mindig lehet elkülöníteni a szülőket. A lakóhely számozása pedig 1850 előtt nem volt szokásban. De a 19. század közepe után is előfordult, hogy valakit más néven temettek el, mint ahogy megkeresztelték.

övezetében a nemzetségbeli telkek közelsége csak megerősíti azt a feltételezésünket, hogy a család különböző ágai között is lehetett rokonsági kapcsolat: Farkas Béné és ör[eg] Farkas András telkei például pontosan közrefogták Farkas Sándorét az északi gát mentén (csak az utóbbi kettőn állt ház), de Farkas Gábor, Ferenc, Sándor kertje szorosan Mihályé mellett terült el, mint ahogy Gábor építési telke is Erzse háza-kertje mellett, ami a Mihály, az András és a Sándor ág rokonságát valószínűsíti (lásd 1. térkép). Ebbe a gát alatti övezetbe a taksás nemesek közül csupán a Pappok néhány tagja tudott beékelődni.

Hogy a volt taksás nemesek közül miért épp a Farkas-klán tagjai tudták a legkomolyabb felhalmozást megvalósítani, azt még nominális összeírások alapján sem könnyű hipotetikusan rekonstruálni. Legegyszerűbb lenne a rendi korszak előzményeihez, a „48-as örökséghez” kötni a magyarázatot (gondolhatunk itt a legidősebb Farkas András egynegyed úrbéres telkére). Azt ugyanis természetesen tekinthetjük, hogy az apák nemzedékének szerzési lehetőségei erősen befolyásolták a fiúk örökségét. Nyilván ennyiben nem véletlen, hogy ennek a Farkas Andrásnak két fia (ifj. András, illetve Benjáminnak már csak az özvegye) erőteljes pozíciót foglalt el az 1870-es birtokrészeti jegyzőkönyvben. Itt és most azonban pontosan azt kutatjuk, hogy a külső feltételek gyökeres megváltozása '48 után mennyiben engedte meg ezeknek a családoknak, hogy státusukat megőrizzék, vagy netalán javítsák. A parasztnemesi státusz belső inkonzisztenciáját hogyan váltásák újra és milyenre? Az is óvatosságra int, hogy ebből az ágból épp a legidősebb fiúnak, Dánielnek nem volt ekkor saját háza, s ingatlanai mindössze kertből és szőlőparcellából álltak. Ifj. András földjeinek döntő része pedig (első) feleségével közös birtokot képezett, így számolnunk kell a házassággal mint vagyontermelő aktussal is. Sem hagyatéki iratokra, sem házassági szerződésekre azonban nem bukkantunk. Mindez elegendő figyelmeztetés arra, hogy a földbirtok nagysága szerinti rétegződést ne szemléljük kizárólag az adott év horizontális metszetében, hanem az egyes családokat, családi ágakat, családtagokat diakronikusan is összekapcsoljuk. Ez azonban azt is jelenti, hogy az összeírásokban feltüntetett éves metszetek adataiból folyamatokra, sőt szándékokra, szokásokra próbálunk következtetni, ami tudvalevőleg kockázatos művelet.

Ezért eddig használt adatainkat (anyakönyvek, választójogi jegyzékek, birtokkataszteri iratok) a Farkas család esetében áganként diakronikus sorba rendeztük, hogy családciklusonként nyomon követhessük legalább a felnőtt férfi háztartásfők útját. Az 1852-es és 1870-es földbirtokkataszter két metszete közötti feszítv áthidalásához pedig segítségül hívtuk az egyetlen fennmaradt, 1864-es eszlári adófőkönyv adatait, amely nemcsak a birtokok kataszteri tiszta jövedelem-értékét tartalmazta, hanem az éves adóteher különböző tételeinek nagyságát is. Ez utóbbiból, a személyes kereseti adó mértékéből ugyanis – a kirovás kulcsa segítségével – az egy háztartásban tevékenykedő 16 éven felüli családtagok számára is következtethetünk. S ahol ez lehetséges volt, adatainkat kiegészítettük az 1894-es birtokrészeti jegyzőkönyv információival.

Forrásbázisunk kiszélesítésének és a metszetek dinamikus összekapcsolásának eredményeként két másik Farkas-ágnál is egyfajta hosszmetzeti, diakronikus rétegződést figyelhetünk meg. Ezeknél az atyai induló, az 1852-es kataszteri földkönyvből kiolvasható pozíció még nem jelezte előre a felívelés lehetőségét.

Tény azonban, hogy a hol ifjúként, hol tótfalusi előnévvel megkülönböztetett, 305-ös házszám alatt lakó Farkas András 1864-re a hajdani taksás nemes családok közül a legnagyobb adóösszeget fizette, jöllehet kataszteri tiszta jövedelme nem neki volt a legmagasabb a Farkasok között. Telekadója ugyan jóval felülmúlta az átlagot (4 frt 44 krajcár osztrák értékben), de a legmagasabb adóadója abból fakadt, hogy a családfő 1 frt 5 krajcáros adója mellett 5 fő után fizette az együttélő családtagokat fele összeggel sújtó 0,525 krajcáros személyes kereseti adót. Nála tehát a föld és munkaerő, vagy ha a másik oldalról nézzük, a fogyasztás együttesen koncentráldott, s az expanzió folyamata valamikor az ötvenes években fordult komolyabbra, amikor a két nagyobb fiú felnőtt korba lépett. Az apa 1867-es, 64 éves korában történt halálakor státusát földművesként rögzítették (az 1865-ös választói névjegyzékbe már nem vétette fel magát, ami egyébként másoknál is bevett gyakorlat volt). A két idősebb fiú, Mihály (1834–1884) és József (1838–1902) mindenesetre még az 1870-es kataszter szerint is több szántóföldi parcellán (a Kenderföldek, az Árokköz-Kerthely és a Petákos dűlőkben) 3 holdon osztatlan közös tulajdonban gazdálkodott. Az 1882-es választójogi lista elkészülte idejére viszont minden bizonnyal elválakoztak, mert nem régi jogon, hanem földbirtok alapján regisztráltatták magukat a jegyzékben. Az 1841-ben született legkisebb fiú, ifj. András viszont, aki 1863 és 1869 között katonaként szolgált, láthatóan kétszeri házassága révén sem tudott kitörni a zselérsorból (első felesége halálakor állapotát ekként anyakönyvezték), így továbbra is régi jogon maradt választó (ezen végképp nem segített, hogy másodjára, 1874-ben Cs. Nagy János özvegyét, a legszegényebb taksás nemes Vajda-nemzetségből, Esztert sikerült nőül vennie).

A család e dinamikusan emelkedő ágát a hetvenes években a szóbeszéd is a szájára vette. Amikor a református egyházközségben is tekintélyes helyet elfoglaló Farkas családbeliek (másokkal összefogva) nyílt konfliktusba keveredtek lelkészükkel, a vizsgálat során tett vallomásokból kiderült, hogy ifj. Farkas András első felesége, Hadadi Julianna (a vizitáció jegyzőkönyve tévesen a báty, Farkas József nejeként említi, pedig valójában Farkas József csak szóba hozta a meghallgatáskor az ügyet) panaszkodott Csiszár Soma lelkésznek, hogy attól tart, hogy férje rokonai el akarják tenni láb alól. Aztán 1873. november 24-én, 27 éves korában elhalálozott, s a lelkésznek megerősödött a gyanúja, amikor kiderült, hogy a halálokként mondott gyermekszületést, pontosabban a hét hónapra november 20-án halva született gyermeket elmulasztották bejelenteni. A gyanú alapján a lelkész „illető helyen” feljelentést is tett, aminek következtében exhumálták a holttestet. Farkas József az egyházi vizsgálóbizottság előtt egy évvel később azt panaszolta: „azért haragszik Tiszt. úrra, mert őt és családját üldözi, meghalt neje megmérgezésének gyanújába hozta, nejét a sírból felásatta és sok

kellemtelenséget okozott.”⁵⁰ A falu hangadó rétegével kielezett konfliktusba keveredett lelkészt végül hosszú csetepaté után a „híveknek” sikerült eltávolítaniuk, s úgy tűnik, a mérgezési vád sem bizonyosodott be, mégis jellemzőnek kell tekintenünk a helybeli konfliktusok természetére, hogy egyáltalán Eszláron ilyen vád megfogalmazódhatott. Egy másik panaszosnak, Erdélyi Mihályné Somogyi Rebekának a vallomásából azt is megtudjuk, őt 1873 nyarán harmadmagával, mivel hogy a lelkészt sértegették, Nyíregyházán 48 órás elzárásra és 10 forintra büntették, s hogy ő is magára vette, hogy a lelkész „Hadadi Julianna megmérgezés általi halálát” rájuk fogta. A bizottság egyébként hozzáfűzte, hogy a „panaszló Farkas Andrással rokon s egy haj alatt lakik”.⁵¹

A vertikálisan elváló, életciklus szerint tagolódó rétegződés a korábbi generációra is visszavezethető. Az ifjabbként megkülönböztetett tótfalusi András (1799–1867) ugyanis egy közös, Mihály nevű őstől származott, amelyben sem az idősebb fiúknak, Mihálynak (1776–1849), Józsefnek (1778–), Sándornak (1787–1847), sem azok utódainak nem sikerült komolyabb földvagyonra szert tenniük. A Mihály-ág azonos nevű fia és unokája még régi jogon választóként őrzött valamit a hajdani rang foszlányaiból, de mindössze pár száz négyszögöl földön gazdálkodott. A Mihály nevű unoka hol belfalusi zsellérként, hol Ónody-kaszárnyabeli kocsisként jelentette be gyermekei születését az 1870-es években. József és Sándor leszármazottai pedig már csak nőágon bukkantak elő a matrikulákból.

A református lelkésszel szembeni konfliktusban a hetvenes években magát szintén erőteljesen exponáló Farkas Gábor apjának, egy másik öreg Farkas Sándornak (1795 k. – 1865, felesége: Halmi Sára) a szüleit nem sikerült az anyakönyvek alapján azonosítanunk. Az életciklus vége felől nézve fontos tény, hogy az apa az 1848-as választójogi listára már nem került fel, s az 1865 őszén készült jegyzéken pedig, ha akarta volna, sem regisztráltathatta volna magát, mivel 1865 nyarán elhalálozott. Az 1864-es adófékönyvben azonban még (a 191-es házszám alatt) szerepelt, bár sem adóalapja, sem adója nem volt számottevő. Legkisebb fia, Ferenc (*1838) ekkor ugyanazon házszám alatt, de külön háztartásként adózott. Legidősebb fia, Gábor (1826–1907), a falu későbbi bírása viszont 1864-ben a volt taksások közül a legmagasabb kataszteri tiszta jövedelemértékkel komoly adózó volt. Nála sem tudjuk lépésről lépésre nyomon követni, hogy miként tett szert a vagyonra. Az mindenesetre tény, hogy első nősülésekor, 1850-ben zsellérként anyakönyvezték. Amikor Farkas Gábor az atyai háztól (183. szám) 1855-ben bejelentette harmadik gyermekük születése után gyermekágyas felesége halálát (a fiúk is korán meghaltak), napszámosként írták be a matrikulába. Az első feleségről, Nagy József lányáról, Nagy Juliannáról (aki anyai ágon az imént említett

⁵⁰ Tiszántúli Református Egyház Levéltára (=TrREL) I. 28. c. 30. 1874. jún. 3–4-i látogatás jegyzőkönyve. Jegyezte Szabó József.

⁵¹ TrREL I. 28. c. 30. A családfából látható, hogy a nevezett ágon Mihály, József és András anyját Somogyi Sárának hívták. Az 1870-es kataszter megerősíti, hogy a belfalusi 40/b házszám alatt Farkas András háza, udvara és szárazmalma Erdélyi Mihálynóval közös tulajdon. MOL S 79 (1870). Eredetileg Somogyi Mihály kovács háza volt.

Mihály-ágbeli Farkas József leányának, Ns Farkas Juliannának volt a gyermeke) az őt temető prédikátor, aki szívesen kanyarított híveiről egy rövid kis portrét, feljegyezte, hogy „hű, szorgalmas, szeretetreméltó, kedves nő vala, szüleinek egyetlen leányuk.”⁵² Farkas Gábor édesanyjáról, akit 1857-ben a kolera vitt el, azt jegyezte fel a helybeli lelkész: „Isten házáat gyakorlott tiszta házi asszony volt.”⁵³ Távolról sem melleleg a jómódú löki Halmi család révén nem elhanyagolható anyai örökséget is sejthetünk a háttérben. Farkas Gábor másodjára 1858-ban a szomszédban lakó (185. sz.) Tóth Juliannát, a 38 éves korában elhunyt féltelkes úrbéres, Arday József özvegyét vette feleségül. A buzgó prédikátornak lehetett érzéke a szociális aszimmetriához, a völegényt ugyanis továbbra is napszámosként, az asszonyt viszont egyenesen „földbirtokosként” anyakönyvezte. A feleség – földjükkel együtt – két fiúgyermeket hozott a házasságba: Józsefet (*1851) és Istvánt (*1853). Farkas Gábort mindenestre első közös fiuk 1859-es születésekor az új lelkész már földésként jegyezte be a matrikulába. Adózóként tehát 1864-ben Farkas Gábor nemcsak az anyai örökséggel gyarapodott, hanem felesége és kiskorú gyámoltjai földje fölött is diszponált (egy plusz fél személy utáni kereseti adóval). Ehhez mérve, az 1870-es kataszter saját birtokait még mindig mindössze három és fél holdnak mutatta. 1882-ben mégis birtoka alapján iratkozott fel a választójogi jegyzékbe. S bár azt nem tudjuk, hogy ekkor mekkora földdel rendelkezett, az azonban kétségtelen, hogy 1882-ben az eszlári községi virilisek póttagságáig sikerült magát felküzdenie.⁵⁴ Az 1894-es új kataszterben viszont a nevének már 21 katasztrális hold állt.⁵⁵

Öccsei, Sándor és Ferenc azonban – 1870-ben pár száz négyszögöllel a hátuk mögött – 1882-ben is régi jogon választók maradtak. 1894-ben sem rendelkeztek tulajdonként 1–2 holdnál többel. Hogy itt más lehet a háttérben, mint a családi osztozkodás egyenetlensége, azt jól jelzi, hogy amikor az 1876-os árvíz után a község közös legelőit ért veszteségek kárpótlásaként segílyt osztottak a faluban, a Farkas Gábor által kapott 3 forint 84 krajcárral szemben (ez volt az ötödik legmagasabb segílyösszeg az egész faluban) öccsei, Sándor és Ferenc csak az átlagos 84 krajcárban részesültek.⁵⁶ A kiterjedtebb legelőhányad mögött nagyobb állatállományt is feltételezhetünk, ami a feleség fiainak kezelt örökrésze mellett további adalék lehet a gyarapodás egyéni alkatához.

⁵² MOL A 2568 p. 142., p. 17. A születési anyakönyv szerint Nagy Juliannának született egy idősebb nővére is, de nyilván korán elhalt.

⁵³ MOL A 2568 p. 63.

⁵⁴ SZSZBML IV. B. 411. 100. d. 132/1882. (1882. jan. 4.) A listát a főrangú és nemes birtokosok, illetve zsidó bérlők dominálták.

⁵⁵ MOL S 79 758. cs. TE birtokrészleti jegyzőkönyv, 1894. Az új kataszter már a falu áttelepülése utáni állapotot rögzítette. Farkas Gábor birtokai az Ó és Új beltelkek mellett a Lenáztató, Mátégödri, Ladánka, Kerthely, Petáros, Mézes máj, Csúcsföld, Szögvolgy és Szurokpáca nevű dűlőkben feküdtek, s döntő részük szántó volt. 1870-ben az udvaron, kerten, szőlőn kívül még mindössze csekélyke szántója és 1 holdat alig meghaladó rétje volt a Szurokpáca dűlőben.

⁵⁶ SZSZBML IV. B. 411 49. d. 6182/1876.

Farkas Gábor vagyonosodására azonban árnyékot vetett a várva várt fiúörökös hiánya. Négy Gábor névre keresztelt fiát is korán eltemette. Három felnőtt leánya közül egy helybeli gazda felesége lett, egy másik viharos gyorsasággal elvált a szintén szépen gyarapodó helybeli taksás nemes, Hory András egyetlen élő fiúleszármazottjától, s hamarosan a szomszédos Tiszaladányba ment férjhez, a harmadiknak pedig egy tiszalöki ifjú gazda kötötte be a fejét. A mind rang, mind vagyon szempontjából jól megkonstruáltak látszó, rövid éltű Farkas–Hory koalíció megghiúsulása (a két legerőteljesebb akkumulációt megvalósító, tekintélyes református taksás nemes családtyáról volt szó) nyilván személyes tényezőkön múlt, de általa Eszláron a szépen gyarapodó volt taksás nemesek közötti mintaértékű connubium társadalmilag is kudarcot vallott.

Bár a már 18. századvégi nemesi konskripcióban szereplő nagypapa után fia, Farkas György a reformkorban kétszer is tekintélyes jobbágy családokba nősült be, s a jobbágyfelszabadítást követő évtizedek is emelkedést hoztak számára, az ő fiai, Károly és Gábor mégsem tudtak számottevő felhalmozást produkálni. Ebben bizonyára szerepe volt annak, hogy az apa halála után nem sokkal az idősebbet, Károlyt elvitte a tüdővész, halálakor őt is, akár csak atyját, zselléreként anyakönyvezték. Gábort első házasságkötésekor még földművesként írták be a matrikulába, Anna lánya 1885-ös halálakor azonban kiderült, hogy valójában csizmadiaként kereste a kenyerét. Az is a mobilizálódás jele, hogy miközben Gábor legidősebb Zsófia lányát egy helybeli gazda vezette oltár elé, a másodszültött Amáliát 1892-es esküvőjekor Tóth János debreceni pincér oldalán találjuk.

A legszegényebbek közé azonban a Farkasok közül csak nagyon kevesen hullottak. Amikor 1883 őszén Lápossy János lelkész összeállította a református szegények névjegyzékét, azokét, akik nem voltak képesek adakozni a református közalap számára, a 100 fős listán mindössze két Farkas nevezetűt találunk: az imént említett Farkas György özvegyét, akinek már férjét is zselléreként temették el 1873-ban, valamint ifjú Farkas Gábort, akiről ugyan nem tudható ennyiből, hogy György fia-e, de az tény, hogy nemcsak „vagyontalan szegényként”, hanem „nyomorékként” is került a legelesettebbek sorába. Ifjú Farkas Gábort mindenestre 1882-ben a régi jogon választók között hiába keressük.⁵⁷

Összességében a Farkas-nemzetség különböző ágait szemlélve, hangsúlyos vagyoni s ennek révén nyilván életformabeli választóvonalak bukkantak elő nemcsak a különböző ágak, hanem egyes ágakon belül a különböző nemek és nemzedékek között is. Az anyakönyvekből rekonstruált nőnemű leszármazottak legfeljebb ház-, kert- vagy szőlőbirtokosként szerepeltek a kataszterben. Az ingatlanbirtoklás tehát elsősorban fiágon ment tovább, s az ellenpéldát a családban a Nagyfaluból származó leányt, a beszédes nevű Jobbágy Esztert feleségül vevő András mintegy kívülről szolgáltatta. Változóban volt a helyzet az özvegyekkel, akik láthatóan a század második felében már igyekeztek továbbvinni a leginkább nyilván a hozomány révén megszerzett özvegyi jogaikat. A nőági örökösödsre

⁵⁷ TtREL I. 28. j. 16.

azonban forrásaink nem nyújtanak elegendő támpontot. Sokkal tanulságosabb, ami a férfiágon megfigyelhető. A legmódosabb volt taksás családokban miközben az apa a politikai jogai gyakorlásától élete vége felé rendszerint visszavonult (neve már nem szerepelt a választójogi listákon), a földtulajdon legtöbbször láthatóan haláláig a nevében maradt. S ez nemcsak egyes felnőtt fiúkkal való közös lakásban, gazdálkodásban mutatkozott meg, hanem alkalmanként az apa halála utáni osztatlan birtoklásban is. Már ahol volt mit együtt tartani. De a fiúk között sem volt egyenlő az örökösödés: pontosan látható ez mindabból, ahogy egyes fiúk kiemelkedtek a birtok nélküli taksás nemes állapotból az önálló parasztgazda szintjére, míg mások a zselléri állapot státusában rekedtek, vagy oda süllyedtek. Ezt legérzékletesebben az anyakönyvek örökítették meg, amikor egy-egy családi esemény alkalmával különbséget tettek „földműves”, „földesgazda”, illetve „zsellér” és „napszámos” között. De jól jelzi ezt az 1882-es választói névjegyzékben a „földész” és a „napszámos” elhatárolása is, ami ugyanakkor látható életkori vonásokat is tükrözött, némiképp függetlenül a régi joggal való éléstől. Ebből a látószögből a rétegek tehát nemcsak keresztmetszetben tagolták a társadalmat, hanem mintegy hosszmetsetben, családlági ízenként, tehát generációnként vagy akár évjáratonként is.

6. táblázat

A Farkas család felnőtt férfitagjai az 1882-es választói névjegyzékben

Név	Foglalkozás	Kor	Jogcím
Farkas András ifj.	napszámos	41	régi
Farkas Ferenc	földész	46	régi
Farkas József ifj.	napszámos	32	régi
Farkas Mihály belső	napszámos	39	régi
Farkas Sándor	földész	54	régi
Farkas András id.	földész	53	földbirtok
Farkas Gábor id.	földész	57	földbirtok
Farkas József id.	földész	41	földbirtok
Farkas Mihály tótfalu	földész	48	földbirtok

Forrás: SZSZBML IV. B. 411. 113. d. I. 248/ 1883

A Farkas-nemzetség igazi súlyát azonban a falu életében az általuk elfoglalt intézményes pozíciók adták. A református egyház 12 tagú presbiteriumába 1877 őszén négyőjüket (Ferencet, Gábort, Józsefet és Sándort) választották be, de szavazatot kapott még Farkas Mihály és András is. 1882 januárjában aztán – az elhalt Vajda József helyett – Farkas József lett az egyházközség kurátora. 1883 elején – Ferenc kivételével – hármójuknak újjították meg a tagságát. Az 1877 elején alakult iskolaszékben még három volt taksás nemes család képviselője ült egymás mellett (Farkas Gábor, Vajda József és Gyáni Benjámín), az 1877 decemberében újjáalakítottban a 4 tag közül már kettő Farkas (Gábor és Sándor). 1883

februárjától a református iskolaszék 4 tagja között immár három Farkast találunk (Gábort, Józsefet, Sándort).⁵⁸

Komoly súllyal bírt a nemzetség a képviselőtestületben is. Az 1882 januárjában a 20 virilis tag mellé választott 20 községi képviselő között öt Farkas-családbeli foglal helyet: 3 testvér (Ferenc, Gábor, Sándor), továbbá József és a totfalusi Mihály. S ne feledkezzünk meg arról, hogy ekkortól lett a falu bírása – igaz csak 110–97 arányban, tehát szoros versenyben – Gábor.⁵⁹ A Farkasok térnyerésével párhuzamosan a régi, vezető szerepet játszó taksás nemes családok képviselői (Gyáni, Vajda) ki is koptak a képviselőtestületből.

De vajon egyetlen parasztnemesi család vagyon- és hatalomkoncentrációja láttán szükségképp rögtön az összeesküvés-elméletek alapjára kellene helyezkednünk?

A PERBELI PARTICIPÁCIÓ

Ha a „zsidó társadalomról” szólva sommásan azt mondhattuk: háromféle zsidó létezett 1882–83-ban Tiszaeszláron: egy, aki vádloltként, másik, aki tanúként került a perbe, a harmadik, aki valahogy kimaradt belőle (ez utóbbiból volt a legkevesebb),⁶⁰ akkor a helyi nemességről azt állapíthatjuk meg, hogy nemesből kétféle volt Eszláron. Az egyik, aki igyekezett szinte láthatatlan maradni a permechanizmus számára, a másik, aki tanúként bekerült ugyan abba, Eszláron kívül viszont senki sem tekintette nemesnek.

Arról az emberről, aki az egész ügyet elsőként hozta szóba a magyar országgyűlésben 1882. május 23-án, felesleges lenne holmi tartózkodást feltételezni.⁶¹ Vallomások sokasága dokumentálja, hogy rendszeresen ott tüsténkedett a vizsgálat környékén is, ahol pedig hivatalosan nem sok keresnivalója lett volna.⁶²

⁵⁸ Tiszaeszlári református egyházközség irattára. Tanácskozási és határozati jegyzőkönyv. 1877. 01. 07.; 1877. 11. 18.; 1877.; 1877. 12. 02.; 1882. 01. 10.; 1883. 01. 01.; 1883. 02. 25. Hozzátartozik az összképhez, hogy a református egyház főgondnoki tisztét 1875 óta Ónody Géza töltötte be.

⁵⁹ SZSZBML IV. B. 411. 100. d. 132/ 1882. (1882. jan. 4.)

⁶⁰ Kövér 2004.

⁶¹ *Képviselőházi Napló* (=KN) VI. k. 1882. 8–12.

⁶² Klein Ignác például azt vallotta, hogy amikor a községházára lett rendelve 8 órára, „Ónody Géza, a tisztelendő úr, Papp József, más szobában tanácskoztak és mi le voltunk tartóztatva egy másik szobában”. Tisza-Eszlár (=TE) (*Napi-értesítő*) (1883. júl. 5.) Róka Sándor csendlegény, aki a tiszadai hulla megtalálásakor volt szolgálatra rendelve, azt vallotta a tárgyaláson, hogy a boncolásra „nagyságos Ónody Géza úr oda jött közbe és mikor jött kifelé azt felelte, hogy már ez kirezonézott k...va, ez több gyermeket is veszített el”. Ónody szava azonban nem jelentett parancsot: Grosz és Klein Nyíregyházára szállítása kapcsán emlegette Róka Ónody azon mondatát, miszerint „arra kísérik, az ő háza felé. Eötvös: Miért mondta? A tanú: Nem tudom. Eötvös: Hát szót fogadtak neki? A tanú: Nem.” TE (*Napi értesítő*) (1883. júl. 19.) A történet korabeli sajtóvisszhangja szerint Ónody így kérte, hogy a háza felé menjenek: „Vigyétek őket az én udvarom felé, hadd lássa feleségem.” *Egyenlőség* 1882. dec. 10. p. 8. Az út arra egyébként Nyíregyháza felé kerülő lett volna.

Ónody maga sem cáfolta soha érdeklődését, másként könyvet sem írt volna az ügyről.⁶³ Mégis, amikor az ügyész a perben tanúkénti meghallgatását javasolta, maga is ott ülve a hallgatóság soraiban, oly mértékben felháborodott, hogy nyilvánosan provokálta Szeffertet, s végül nem is került sor vallomástételére (a békés elsimítás következtében a párbaj is elmaradt). A hivatalos vizsgálatban hívatlanul, a nyilvános provokációban pimaszul részt venni, a perben viszont az eskü alatti tanúságtételt megtagadni mindenestre sajátos formája a participációnak. Nehéz lenne általánosan magunkévá tenni az irodalomban gyakran felmerült magyarázatot, miszerint a jogi, peres ügyektől való viszolygás már-már nemzeti karaktervonásként állt a jelenség hátterében.

Ha gondosan tanulmányozzuk a vizsgálat és a per aktáit, a róla megjelent sajtótudósításokat, akkor a háttérben Ónodyn kívül mások is időnként aktivizáltak magukat a helyi notabilitások közül. A Bashalmára nemrég költözött Pongrácz Jenő gróf például a Tiszadadánál kifogott hulla vizsgálatakor az első jegyzőkönyvben egyenesen tanúként szerepelt.⁶⁴ Később azonban láthatóan visszariadt a perbeli tanúskodástól.⁶⁵ Formálisan még ennyire se került a per közelébe Kállay Gusztávné, gróf Korniss Jozefa, akinek férje ugyan a hetvenes évek közepén kénytelen volt eladni birtokát a Desewffyeknek, de az özvegy láthatóan a falubeli kastélyt élete végéig lakhatta, s ezáltal fenntartotta helyi tekintélyét is. Tudjuk, hogy amikor Teleki Sándor 1882. június végén Eszláron járt, Kállayné, aki távoli rokona volt a látogatónak, maga kísérte el Solymosinéhoz az író.⁶⁶ Az is feltárul a figyelmes kutakodó előtt, hogy a kihallgatások egy része is valami módon kapcsolódott a kastély épületéhez. Még inkább igaz ez a vizsgálok vendéglátására.⁶⁷ De a legjellemzőbb példa, hogy amikor kiásatták a tiszadadai holttestet 1882 decemberében, akkor a törvényszék embereit Kállayné látta vendégül, Eötvösökre és a főügyészre viszont nem vonatkozott a meghívása, s azok az orvosok társaságában a Lichtmann

⁶³ Ónody 1883.

⁶⁴ Bary iratai, Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár (=OSzK Kt) 1847/ I. A *Nyírvidék* 1880 nyarán adta hírül, hogy gr. Pongrácz Jenő „Bashalmára fogja lakását állandósítani.” *Nyírvidék* 1880. augusztus 5.

⁶⁵ Josa András időskori kéziratoss feljegyzésében azt állítja, hogy a tiszadadai hulla boncolását követő napon gróf Pongrácz Jenő és közte az alábbi párbeszéd zajlott le: „Az állítólagos Eszter hullájának boncolása után következő napon Gróf Pongrácz Jenő ma is élő barátom, a ki Dr. Trajtlér és Dr. Horváth Géza által végzett boncolásnál jelen volt azt mondta nekem: »Látod az én jobb kezemnek kis újját? Látom. Mit látsz rajta? Azt, hogy igen jól van ápolva és legalább is két cm hosszú [a köröm]. Na hát ezé a Solymosi Eszteré még hosszabb volt.» Pongrácz Jenő pedig még ha akarna sem tudna hazudni. Miért nem jelentkezett tehát tanúskodásra? Azért a miért később én sem állottam sarokra, mert nemcsak a bűnözők, de esetleg az ártatlanok is szenvedhetek volna.» OSzK Kt Fond 78 / 521. (1911)

⁶⁶ *Debreceni Ellenőr* 1882. júl. 3.

⁶⁷ Péczely Kálmán törvényszéki irnok, akinek kulcsszerepe van a Scharf Móricztól 1882. május 21-én, Nagyfalun tett vallomás megszületésében, a perben azzal védekezett, hogy betegségét „Gróf Korniss Joseffával és tisz. családjával” is tudja igazolni, mivel hogy nem tudott ebédelni. (1883. jún. 26.) TE, Napi értesítő

Jakab által bérelt Bánffy-kastélyban lettek elszállásolva.⁶⁸ A „diszkrét” elfogultság dokumentálására ennyi talán elég is. De hát hogy is gondolhatná bárki, hogy a helyi nagyurak legalább háttértámogatása nélkül egy ilyen nagyszabású akció egyáltalán lebonyolítható egy faluban. A kérdés nem is ez, hanem az, hogy az „ügy” felderítése kik által és milyen mechanizmus szerint organizálható?

Az mindenesetre jól látható, hogy Farkas Gábor, aki viharos választások után épp 1882 elejétől lett a falu bírása, jó kapcsolatot ápolt Kállaynéval. Erre most nem abból kívánunk következtetni, hogy az apja Kállay Péterné jobbágya volt. Ilyen távoli előzménynek nem kimutatható a hatása. Az már árulkodóbb lehet, hogy Kállayné pincéjét az ő kérésére nyitották ki a csendlegényeknek.⁶⁹ A korábbi tiszteletes egy leveléből pozitíve is tudjuk, hogy 1874-ben Farkas Gábor „Kállay úrnál van szolgálatban”.⁷⁰ Nemcsak a múlt, a faluközpontban a kastély és a bíró lakóházának közelsége jelzi, hogy valamilyen bizalmi kapcsolat lehetett Kállayné és az új községi bíró között. Ám ebből egyáltalán nem következik, hogy Farkas Gábor valamiféle „nemesi szolidaritás” vagy épp „taksás nemesi függőség révén” vált az ügy egyik helyi központi figurájává.

Eötvös Károly a perben mindent elkövetett, hogy a bíró rokoni kapcsolatait, mint szervezési elvet a vád által felvonultatott tanúkra rábizonyítsa. Különös előszeretettel igyekezett kijátszani a rokonsági tromfot a nőági Farkas leszármazottak esetében. Sós Andrásnétól például Eötvös azt kérdezte: „rokona-e a tiszta-eszlári községi bíró? Sós[né] [a jegyzőkönyvben tévesen Mihályné]: Rokonom. Eötvös: Milyen távol? Sós[né]: Édesapja az én édesapám testvére. Eötvös: Ezt akartam constatálni.”⁷¹ Eötvös egyébként nem véletlenül vette célba Sósét, hogy Farkas Gábor rokonsági hálóját felderítse. Többek között az ő 11 és 13 éves gyermekei voltak az elsők, akik hallották a tótfalusi libalegelőn az 5 éves Scharf Samut arról beszélni, hogy apja „behívta a magyar lányt”, és „a metsző bácsi elvágta a torkát”. Miután az első kihallgatási jegyzőkönyveket – szolgabírói utasításra – még Farkas

⁶⁸ Az esetről mind Eötvös Károly, mind Bary beszámol, természetesen más felhanggal. Eötvös 1968: II/185–186; Bary 1933: 466.

⁶⁹ TE (Napi Értesítő) (1883. júl. 26.) Eötvös: „Itt tanuk azt állították, hogy csendlegényeket, de többi közt a vádlottat is – Smilovicsot – levitte Kállayné ő méltósága pincéjébe s ott szilvórummal megraktálta. Tanú [Farkas Gábor]: Nem emlékszem rá, magam sem használok sem pálinkát, sem szilvórumot, hanem Smilovics mikor el volt helyezve a község házában, hát Bary úr, vagy Karacsay mondta, hogy kérem, legyen szíves ezeknek edelt rendelni. Hát mondtam a feleségemnek, hogy küldjön ezeknek tejet, sőt krumplit is, és ezekért egy krajcárt sem fogadtam el.” Eötvösnek arra az ismételt kérdésére, hogy „arról nem tud, hogy Kállayné ő maga pincéjébe levitte őket?” azt elismerte: „A pincze az én kérésemre nyitott ki, de hogy pálinkát adtam volna nekik, az nem szokásom.”

⁷⁰ TrREL I. 28. j. 15 (1874. aug. 6.)

⁷¹ TE (Napi értesítő) (1883. jún. 23.) A perben tanúskodó 36 éves református, 1847-ben született Sós Andrásné sz. Farkas Eszter apjáról, Farkas Györgyről (1811–1873) az anyakönyvből nem bizonyosodott be, hogy a testvére lett volna Farkas Sándornak (1795 k. – 1865), akitől Farkas Gábor községi bíró származott. Inkább másodfokú rokonságuk valószínűsíthető. A gyorsíró jegyzőkönyvben a választ adó Sós Mihályné viszont egyértelműen római katolikus volt, s egyáltalán nem rokona Farkaséknak.

Gábor bíró vette fel, joggal gondolhatott Eötvös arra, hogy ennek révén a vád fogantatását sikerül lelepleznie.⁷²

Volt még egy másik alkalom is, ahol Farkas Gábor bíró közvetlen rokona szerepet játszott az eljárásban, illetve perben, még pedig a Tiszadadánál kifogott holttest felismerésénél Farkas Gábor öccsének, Ferencnek a 15 éves leánykáját is odahívták, már csak azért is, mert Solymosi Eszterrel együtt tanulták az agendát Várkonyi tanító előtt. Ő azonban – a fogai mássága miatt – nem ismert rá Eszterre.⁷³ Eötvös ebben az esetben nem játszotta ki a perben a rokonsági kártyát. Az egy hónapja folyó tárgyalás tapasztalatai alapján talán nem találta olyan sikeres taktikának a Farkas-klán hálózatának bogozgatását.

A volt eszlári taksás nemes családok – mint láttuk – nemcsak társadalmi szempontból voltak rendkívül differenciáltak, hanem „performációikban” is. Huriné, akinél Solymosi Eszter szolgált, s akitől utolsó útjára indult, ugyan kezdetben igen aktív szerepet játszott, hogy a zsidókra terelje a gyanút, ám miután kiderült, ő maga is könnyen vádolható azzal, hogy rosszul bánt Eszterrel, igyekezett a háttérbe húzódni.⁷⁴ S azt sem feledhetjük, hogy férje, Huri András a per kezdetekor már 11 éve „gazda”, vagy máskor „kerülő”, tehát munkairányító alkalmazott volt Lichtmann Jakabnál, a falu legvagyonosabb zsidó bérlőjénél. Viszonyukra jellemző, hogy gazdájától például még háza építéséhez is kapott támogatást.⁷⁵ Az 52 éves Gyáni Gábor átellenes szomszédja volt a hullaszállítással meggyanúsított Grosz Mártonnak, így került a tanúk padjára. Maga is elismerte, amikor a szemébe mondták, hogy nem független egzisztencia, hanem valamiként Ónodyval állt összeköttetésben.⁷⁶ Láthatóan erősebbek, vagyonosabbak és gyengék, elszegényedettek egyaránt betagozódtak az eszlári helyi társadalom sokágú függőségi rendszerébe. Informális bizalmi viszony a volt földesúr özvegyével, „kerülői” állás a zsidó nagybérlőnél, bentlakásos kapcsolat a középbirtokosból lett bérlővel, mind belefért a volt taksás nemesek relációiba. Ki ide, ki oda húzott, a rendies alapú horizontális rétegszolidaritásnak már csak emiatt is kevés esélye maradt.

* * *

⁷² Ennek szellemében az ugyancsak Samu beszédéről valló 23 éves Tanyi Erzsébettől is megkérdezte Eötvös, hogy rokonságban áll-e a községi bíróval, de az tagadólag válaszolt. TE (Napi értesítő) (1883. jún. 22.) Eötvös – mint láttuk – dokumentum-regényében is kitarzott a „furfangos elméjű mezei gazdaember”, a községi bíró Farkas Gábor vérvád alakító központi szerepe mellett. (Eötvös 1968: I/ 80.)

⁷³ TE (Napi értesítő) (1883. júl. 21.) Farkas Esztert egyébként nem Farkas Gábor, hanem Papp József törvénybíró hívta a felismerésre.

⁷⁴ Az ellene tett névtelen feljelentést lásd Bary iratai, OSzK Kt Fol. Hung. 1847/ I. 266–267.

⁷⁵ Huriné a tárgyaláson elmesélte, hogy a vádaskodás hallatán, miszerint ők adták el a leányt a zsidóknak, azt mondta a Lichtmann-fiúnak: „jó, hogy apád jót állt a takarékbán, most mikor a házat csináltuk, különben azt is mondanák, hogy ebből csináltuk a házat.” TE (Napi értesítő) (1883. jún. 22.)

⁷⁶ „Grosz Samu (Gyáni tanuhoz): Akkor is ott lakott Ónodynál, most is ott lakik? Gyáni: Igenis ott laktunk, de nem mondott az semmit.” [Mármint Grosz Márton a betegségről.] TE (Napi Értesítő) (1883. júl. 6.)

Első jelentésben az első cikkben a performáció számomra pusztán szójáték volt. A tiszaszlári ügy és a nyíregyházi per társadalmi háttérét kutatva eredendően arra voltam kíváncsi, hogy milyen társadalmi alakzatok (formációk) álltak a per háttérében. S ez a kétértelmű allúzió izgalmasan játszott össze az austin-i performatív aktusok elméletével, már ahogy a források és a történész performálhatnak. (Egy végrendeletnél mondjuk ezt senki nem vonná kétségbe.)⁷⁷ Nem tettem mást, mint a peranyagból gyűjtött információkat (életkor, vallás, társadalmi állapot stb.) kiforgattam az eredeti kontextusukból és szembesítettem azokkal a forrásokkal, amelyek a falusi, megyei adminisztráció termelt (anyakönyvek, kataszteri iratok stb.). Olyan egyszerűnek tűnt a dolog, hogy sokáig nem is akartam elhinni, miért nem jutott ez eddig senkinek sem az eszébe. A tabuk azonban, úgy látszik komoly dolgok.

Ebben a második részben abból indultam ki, hogy a perben bevett összeküvés-elméleti kiindulópontból a főügyész, a védők milyen rendies társadalmi konstrukciót kanyarítottak, akár tudattalanul, a vád mögé. Ezt a kortárs társadalmi értelmezést ismét megpróbáltam szembesíteni azzal a történetírói-társadalomtudományos hagyománnyal, amellyel az utókor elgondolja a rendiség végnapjait és utóéletét. Ebből emeltem ki Erdei Ferenc és Hanák Péter nyomán a „zsidó társadalom” után most a „nemesi társadalom” konstrukcióját, hogy rávetítsem Eszlár és a nyíregyházi per világára. Felkutattam azokat a forrásokat, amelyek a pertől függetlenül alkalmasak a tiszaszlári társadalom leírására a 19. század második felében. Akkor is ezekből dolgoznánk, ha nem lett volna eszlári ügy. Kinyílt tehát az időhorizont, s átalakult a performálható matéria. S vizsgálati szempontok hangsúlyai is máshova tevődtek. A „nemesi társadalom” mélyebb elemzése érdekében tovább kellett szűkíteni a blendét: az eszlári léptékről egyetlen nemzetség (a Farkasok) esettanulmányára. Persze a falszifikáció is performáció, s közvetve minden mindennel összefügghet. Nem lehet úgy tenni, mintha 1882–83-ban semmi sem történt volna Eszláron. Ezért az utolsó menetben (visszaforgatva a tárgyat az eredeti kontextushoz) arra a kérdésre kerestem a választ, hogy egy társadalomtörténeti értelemben irrelevánsnak bizonyuló társadalomszerkezeti modell újrafogalmazható-e a perbeli aktusok (kihallgatás, mozgósítás stb.) tükrében. Működik-e, konstruálódik-e valami szociálisan a vizsgálat és a per folyamatában, ami ugyan nem a struktúrában gyökerezik, de ráépül, rászerveződik arra? Formálta-e maga a per a társadalmi csoportokról szóló helyi gondolkodást, befolyásolta-e a csoportképződést? A családi-rokonsági szolidaritás és a közigazgatási-bírói úton szervezett vizsgálat közötti térben működtek-e, létrejöttek-e olyan erőcsoportosulások, erővonalak, amelyek társadalomtörténeti szempontból „rendiesként” is értelmezhetők. Hacsak a „patronus”-„bizalmas”, „gazda”-„alkalmazott” típusú függőségi viszonyokat nem tekintjük ennek, nem bukkant ilyesmi a felszínre. S ezek a relációk amúgy sem a per során keletkeztek.

⁷⁷ Austin 1990; Fischer–Lichte 2004: 31–43.

Következésképpen a történeti-jogi rendiség kora utáni „nemesi társadalom” hipotézisének fenntartása – az eszlári lépték alapján – nem bizonyult célravezetőnek.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár (MOL)

Mikrofilmtár, A 900 Róm. kat. anyakönyvek

Mikrofilmtár, A 2568 Ref. anyakönyvek

S 78 Kataszteri térképek, Tiszaeszlár, 225. téka

S 79 Kataszteri iratok, 758–759. cs. 947. Tiszaeszlár

Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár (OSzK Kt)

Fol. Hung. 1384. Eötvös Károly: A Nagy per iratai (Eötvös)

Fol. Hung. 1847/ I–II. Bary József tiszaeszlári perrel kapcsolatos iratai (Bary)

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár (SZSZBML)

IV. A. 1. Szabolcs vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, 1335–1848

IV. A. 7. b. Szabolcs vármegye adószedőjének iratai

IV. B. 105. Szabolcs vármegye törvényszékének iratai, 1849.

IV. B. 154. Észak-Szabolcs megye Cs. kir. Úrbéri törvényszékének iratai, 1850–1862

IV. B. 254. Szabolcs vármegye Központi Választmányának iratai, 1861–1871

IV. B. 403. Szabolcs vármegye Központi Választmányának iratai, 1872–1945

IV. B. 411. Szabolcs vármegye alispánjának iratai, 1872–1950

V. 429. Tiszaeszlár nagyközség iratai

X. 204. Szabolcs vármegye Tűzkárbiztosító Egyesület iratai, 1843–1852.

XXXIII. a.; c. Anyakönyvi másodpéldányok, 1895–

Tiszaeszlári református egyházközség irattára. (TEREI) Tanácskozási és határozati jegyzőkönyv, 1868–1898.

Tiszántúli Református Egyház Levéltára (TtREL) I. 28. Alsószabolcs-Hajdúvidéki Egyházmegye iratai,

c. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek, 1842–1979.

j. Felsőbbhatósági körlevelek, 1749–1975

Borsod-Miskolci Közlöny 1883.

Debreceni Ellenőr 1882.

Függetlenség 1882.

Kempelen Béla 1912: *Magyar Nemes Családok*. Budapest, IV. kötet

Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának Naplója. (Szerk.

P. Szathmáry Károly) VI. k. 1882. (KN)

Nyírvidék 1880–1883.

Tisza-Eszlár (Napi értesítő), Kiadja a Nyírvidék szerkesztősége, 1883. 1–29. sz.

Szabolcsmegyei Közlöny 1881–1883.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Austin, John L. 1990: *Tetten ért szavak*. Budapest
- Bary József 1999 [1933]: *A tiszaszári bűnper. Bary József vizsgálóbíró emlékiratai*. Budapest
- Bene János 1994: Népképviselési választások Szabolcs vármegyében és Nyíregyházán 1848-ban. In: Vinnai Győző (szerk.): *Tanulmányok választásokról és önkormányzatokról Szabolcsban (1848–1898)*. Nyíregyháza, 5–29.
- Bogdán István 1990: *Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874*. Budapest
- Bognár Bulcsú 2003: „Csak egy rettenetes nagy söprögetés segít”. Erdei Ferenc értelmezése a magyar társadalomfejlődésről a kéziratos szövegben. *Valóság* 8. 59–79.
- Concha Győző 1935 [1927]: Van-e magyar társadalom? Nincs. In: uő: *Hatvan év tudományos mozgalmi között. Összegyűjtött értekezései és bírálatai*. Budapest, 643–662.
- Eötvös Károly 1968: *A nagy per mely ezer éve folyik s még nincs vége*. Budapest
- Erdi Ferenc 1980: A magyar társadalomról. In: *Összegyűjtött művei*. (Szerk. Kulcsár Kálmán) Budapest
- Erős Vilmos 2000: *A Szekfü-Mályusz vita*. Debrecen
- Fischer-Lichte, Erika 2004: *Ästhetik des Performativen*. Frankfurt a/M.
- Fónagy Zoltán 1999: Nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. A nemesség a magyar társadalomtörténet-írásban. *Századok* (133.) 6. 1141–1193.
- Grünwald Béla 1910 [1888]: *A régi Magyarország 1711–1825*. Budapest, 3. kiad.
- Gyáni Gábor 2001: Érvek a kettős struktúra ellen. *Korall* 2001. tavasz-nyár, 3–4. 221–233.
- Hajnal István é. n.: Az osztálytársadalom. In: Domanovszky Sándor (szerk.): *Az új Magyarország. Magyar Művelődéstörténet*. h. n., VI/163–200.
- Hanák Péter 1997: Társadalmi struktúrák a 19. századi Közép-Európában. *Történelmi Szemle* 2. 159–179.
- Kósa János 1942: Magyar rendiség és osztálytársadalom. *Magyarságtudomány* (1.) 3. 350–391.
- Kósa László 1984: Kisnemesek és utódaik viselkedése és gondolkodásmódja a XIX. században. In: Hofer Tamás (szerk.): *Történeti antropológia*. Budapest, 328–336.
- Kósa László 2001: „Hét szilvafa árnyékában” A nemesség alsó rétegének élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben Magyarországon. Budapest
- Kövér György 2001: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig. In: Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. 2. jav. kiad. Budapest, 7–186.
- Kövér György 2004a: Gentry és zsidó? Társadalmi identitás és előítéletek az 1880-as évek Magyarországon. *Századvég Új folyam* 31. 1. 37–61.
- Kövér György 2004b: Performációk I. „Zsidó társadalom” Tiszaezláron a nagy per előestéjén. *Korall* 17. Szeptember, 5–43.
- Kövér György 2005: Taksás nemesek Tiszaezláron a 19. század közepén. Módszertani esettanulmány. In: Angi János – ifj. Barta János (szerk.): *Emlékkönyv Orosz István 70. születésnapjára*. Debrecen, 227–241.

- Kövér György 2006: Nagybirtokok Tiszaeszláron a 19. század második felében. (Eset-tanulmány). In: Buza János et al. (szerk.): *Agrártörténet – agrárpolitika. Tanulmányok Szuhay Miklós emeritus professzor tiszteletére*. Budapest, 143–155.
- Láczay Magdolna 1979: A szabolcsi nemesség rétegződése 1797-ben. In: Gyarmathy Zsigmond (szerk.): *Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás*. Nyíregyháza, 77–99.
- Lajos Árpád 1979: *Nemesek és partiak Szuhafőn*. Miskolc
- Mályusz Elemér 1923: A reformkor nemzedéke. *Századok* 1–6. 17–75. [Újraközölve: uő.: *Klió szolgálatában. Válogatott történelmi tanulmányok*. (Szerk. Soós István) (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 30.) Budapest, 2003. 425–465.]
- Mocsáry Lajos 1889: *A régi magyar nemes. Észrevételek Grünwald Béla „A régi Magyarország” című munkájára*. Budapest
- Ónody Géza 1883: *Tiszaeszlár a múltban és a jelenben*. Budapest
- Paládi-Kovács Attila 1981: Kisenemesek utódai a paraszti társadalomban (XIX–XX. század). *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve* VII. Salgótarján, 163–176.
- Páll István 1987: *Szabolcs megye népi építkezése a XIX. század közepén*. Szentendre
- Pálmány Béla 1997: A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása (1686–1815) In: Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Péter (szerk.): *Mágnások, birtokosok, címeres levelek*. (Rendi társadalom – polgári társadalom 9.) Debrecen, 37–97.
- Sohajda Ferenc 2003: A kisenemesség a kortársak szemével. In: K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc (szerk.): *Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére*. Budapest, 268–276.
- Szekfű Gyula 1920: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Budapest
- Szabó István 1941: Nemesség és parasztság Werbőczy után. In: Eckhardt Sándor (szerk.): *Űr és paraszt a magyar élet egységében*. Budapest, 44–80.
- Szabó István 1976: *Jobbágymok – parasztok. Értekezések a magyar parasztság történetéből*. (S. a. r. és bev. Für Lajos) Budapest
- Takács Péter 1994: Adalékok a dualizmus kori választások Szabolcs megyei társadalmi hátteréhez. In: Vinnai Győző (szerk.): *Tanulmányok választásokról és önkormányzatokról Szabolcsban (1848–1898)*. Nyíregyháza, 29–61.
- Verhovay Gyula 1890: *Az ország urai*. Budapest
- Weber, Max 1987: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. 1. Szociológiai kategóriáiban*. Budapest

FÜGGELÉK A.

Családfa	Választójog			Kataszter / Földadó			
	Év	Kor	Jog	Év	Házsám	Birtok (nöl)	Kat. tiszta jöv. (frt; kr)
(apja: Farkas András)							
Farkas András , TE, 1792 – TE, 1865 (ör. TE, 115)	1848	id.	régi	1852	111, 126	11 500	
(1821) = Ns Szabó Kata	1864					111	21, 35
(1852) = Oláh Susanna, Demecser, 1827 k. – TE, 1888							
I. Ns Dániel , TE, 1821 –	1848		régi	1852	118	675	
KAA: Agod Péter, Balog Julianna	1865	39	régi	1864	118		2, 42
(?) = Ns Vági Ágnes, 1827 k. – TE, 1845	1869	50	régi	1870	nélkül	411	
(1848) = Bak Ágnes	1875	55	régi				
1. Lajos, TE, 1845 –							
KAA: Kozma Mihály, Görbedi Mária							
2. Sónia, TE, 1849 – 1857 előtt							
KAA: Pásztor Mihály, Pente Susanna							
3. Eszter, TE, 1850 –							
KAA: Pásztor Mihály, Pente Susanna							
4. Susanna, TE, 1853 –							
KAA: Pásztor Mihály, Pente Susanna							
5. Sónia, TE, 1857 –							
KAA: József Mihály, Gasparon Catharina							
6. Katalin, TE, 1860 –							
KAA: Mihalik József, Gáspár Katalin							
7. Sándor, TE, 1863 –							
KAA: Gyulai János, Pásztor Mihályné Pente Susanna							

Családfa	Választójog			Kataszter / Földadó			
	Év	Kor	Jog	Év	Hátszám	Birtok (nöl)	Kat. tiszta jöv. (frt; kr)
II. Ns József, TE, 1824 – TE, 1846 fm KAA: Komjáti Mihály, Horváth Erzsébet							
III. Ns András , TE, 1826 – TE, 1892							
	1865	32	régi	1864	225		
KAA: Komjáti Mihály, Horváth Erzsébet	1869			1870	225	8 515	
(1855) = Jobbágy Eszter, Nagyfalu, 1837 k. –	1875	45	régi				
(1880) = Balog Eszter, Tlök, 1828 k. –	1882	53	föld	1894	58	*3 754	*özv
IV. Ns Julianna, TE, 1829 – KAA: Szabó József, Molnár Sára							
V. Ns Benjamin , TE, 1833 – TE, 1869 (TE, 128)							
KAA: Fazekas István, Horváth Erzsébet	1869	36	régi	1864	126		
(1852) = Kovács Erzsébet, TE, 1831 k. –	1870				126	*6 245	*özv.
1. József, TE, 1852 –							
KAA: Liszkai József, Kaposi Sára	1875	24	régi				
(1876) = Balog Éva, Tlök, 1856 k. –	1882	32	régi				
				1894	85	7 915	
a. András, TE, 1876 – 1878 KAA: Juhász József, Erdei Mária							
b. Eszter, TE, 1879 – 1879 KAA: Juhász József, Erdei Mária							
c. Balázs, TE, 1880 – KAA: Juhász József, Erdei Mária							

Családfa	Választójog			Kataszter / Földadó			
	Év	Kor	Jog	Év	Hátszám	Birtok (nöl)	Kat. tiszta jöv. (frt; kr)
d. Julianna, TE, 1882 – 1882							
e. Zsófia, TE, 1882 – 1882							
f. Bertalan, TE, 1884 – TE, 1885							
KAA: Mészáros Bálint, Cserés Julianna							
g. Bertalan, TE, 1886 – TE, 1887							
KAA: Juhász József, Erdei Mária							
h. Eszter, TE, 1889 –							
KAA: Mészáros Bálint, Cserés Julianna							
i. Julianna, TE, 1892 –							
KAA: Mészáros Bálint, Cserés Julianna							
j. Imre, TE, 1894 – 1894							
KAA: Mészáros Bálint, Cserés Julianna							
k. Benjamin, TE, 1895 – TE, 1912							
KAA: Mészáros Bálint, Cserés Julianna							
2. András, TE, 1861 –							
KAA: Liszkay József, Kapusi Sára							
VI. Bálint, TE, 1836 –							
KAA: Szabó József, Molnár Sára							
VII. Julianna, 1844 k. – TE, 1869							
(1865) = Hegedűs Béni							
VIII. Katalin, TE, 1852 –							
KAA: Pásztor Mihály, Pente Susanna							
IX. Susanna/Erzsébet, TE, 1856 – 1912							
KAA: Pásztor Mihály, Pente Susanna							

FÜGGELÉK B.

	Családja	Választójog			Kataszter / Földadó		
		Év	Kor	Jog	Év	Házaszám	Birtok Kat. tiszt. jöv. (nöl) (frt; kr)
(apja: ?)							
Farkas Sándor ,	1795 k. – TE, 1865 (ör. TE, 180)				1852	191	750
	Ns ifj. (1825) = Halmi Sára, Tlök, 1804 k. – TE, 1857				1864	191	2, 28
I. Ns Gábor ,	TE, 1826 – TE, 1907	1865	40	telek	1864	185	34, 36
	KAA: Udvari András, Ns Hori Susanna	1869	43	régi	1870	nélkül	5 873
	(1850) = Nagy Julianna, TE, 1830 – TE, 1855	1875	50	régi			
	(1858) = Tóth Julianna, TE, 1827 – TE, 1910	1882	57	föld	1894	3; 9	34 003
	1. Gábor, TE, 1851–1851						
	KAA: Babolcsi Benjamin, Gulyás Sára						
	2. Gábor, TE, 1852 – TE, 1856 (TE, 183)						
	KAA: Cserés István, Bódogh Sára						
	3. Benjamin, TE, 1855 – TE, 1856 (TE, 183)						
	KAA: Cserés István, Bódogh Sára						
	4. Gábor, TE, 1859 – TE, 1861 (TE, 185)						
	KAA: Murvai Mihály, Kocsis Borbála						
	5. Borbála, 1861 k. – TE, 1864 (TE, 185)						
	KAA: Murvai Mihály, Kocsis Borbála						
	6. Julianna, TE, 1864–1940						
	KAA: Murvai Mihály, Kocsis Borbála						
	(1884) = Kaposi Miklós, 1862–1907						
	7. Borbála, TE, 1868 –						

Családfe	Választójog			Kataszter / Földadó		
	Év	Kor	Jog	Év	Házaszám	Birtok Kat. tiszt. jöv. (nöl) (frt; kr)
KAA: Murvai Mihály, Kocsis Borbála (1888) = Hori József, 1865 (1890) = Varga Miklós, Tladány, 1864						
8. Zsófia, TE, 1872 – KAA: Murvai Mihály, Kocsis Borbála (1894) = Ország Miklós, Tlök, 1865						
9. Gábor, TE, 1876 – TE, 1876 (TE, 180) KAA: Murvai Mihály, Kocsis Borbála						
II. Sándor , TE, 1828 – TE, 1900	1865	36	régi	1864	210	
KAA: Udvari András, Ns Hori Susanna	1869	40	régi	1870	210	485
(1852) = Lados Mária, Nagyfalu, 1826 –	1875	48	régi	1894	16	3 102
1. Dániel, TE, 1853 – KAA: Gyáni Dániel, Szabó Lídia	1882	54	régi			
2. Borbála, TE, 1857 – KAA: Gyáni Dániel, Szabó Lídia						
3. Sándor, TE, 1861 – 1889 KAA: Gyáni Dániel, Szabó Lídia (1887) = Csikós Rákhel						
III. Sofia, TE, 1831 – TE, 1891 KAA: Udvari András, Ns Hori Susanna (1853) = Kovács József						
IV. Ferenc, TE, 1834–1838 előtt KAA: Udvari András, Ns Hori Susanna						

Családfa	Választójog			Kataszter / Földadó		
	Év	Kor	Jog	Év	Hátszám	Birtok Kat. tiszt. jöv. (nöl) (frt; kr)
V. Ferenc , TE, 1838 – TE, 1911	1865	31	régi	1864	191	
KAA: Udvari András, Ns Hori Susanna	1869	31	régi	1870	191	989
(1862) = Pap Terézia, 1835 k. – TE, 1910	1875	37	régi	1894	297	2 839
1. Gábor, TE, 1863–1863	1882	46	régi			
KAA: Pásztor József, Gyányi Sónia						
2. Terézia, TE, 1865 – TE, 1917						
KAA: Pásztor József, Gyányi Sónia						
3. Eszter, TE, 1867 –						
KAA: Pásztor József, Gyányi Sónia						
(1886) = Cserés Gábor, TE, 1861 –						
4. Gábor, TE, 1871–1871						
KAA: Pásztor József, Gyányi Sónia						
5. Erzsébet, TE, 1872 –						
KAA: Pásztor József, Gyányi Sónia						
(1893) = Nagy Sándor, TE, 1866 –						
6. Zsuzsanna, TE, 1876–1876						
KAA: ifj. Nagy József, Szólát Eszter						
7. Ferenc, TE, 1877–1878						
KAA: ifj. Nagy József, Szólát Eszter						
VI. Julianna , TE, 1842 – TE, 1900						
KAA: Udvari András, Osváth Borbála						
(1865) = Tanyi Mihály						